

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΠΑΛΤΑΣ ΤΑ ΚΑΡΑΜΠΟΥΡΝΑ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΕΡΥΘΡΑΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΠΑΛΤΑ

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΠΑΛΤΑΣ

ΤΑ ΚΑΡΑΜΠΟΥΡΝΑ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΕΡΥΘΡΑΙΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΛΕΥΚΩΜΑ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ: Tahsin Isbilen, Leven Duranli, Aydın Çetinbostanoğlu

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΠΡΟΛΟΓΟΣ: Θοδωρής Κοντάρας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΜΠΑΛΤΑ

Ανδρέας Μπαλτάς

Τα Καράμπουρνα
της Μικρασιατικής
Ερυθραίας

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΛΕΥΚΩΜΑ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Tahsin Isbilen

Levent Duranli

Aydin Çetinbostanoğlu

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Θοδωρής Κοντάρης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΜΠΑΛΤΑ

Περιεχόμενα

Πρόλογος του επιμελητή	7
Εισαγωγικό σημείωμα του συγγραφέα	9
Η χερσονήσος της Ερυθραίας	15
Αρχαία και βυζαντινά χρόνια	16
Η τουρκική παρουσία	16
Η επανάσταση στα Καραμπουρνα (1413-1414)	17
Αυτοδιοίκηση	18
ΤΑ ΚΑΡΑΜΠΟΥΡΝΙΩΤΙΚΑ ΧΩΡΙΑ	19
Μελί	20
<i>Ηθη κι έθιμα: Ενδυμασία</i>	29
Εγρίλιμάνι	30
Ντενίζγκιρέν ή Ντενίζγκερένι	34
Κιουτσούκμπαχτσές ή Κουτσούκμπαξές	38
Σαλμάνι	43
Μποϊνάκι	48
<i>Πρόσωπα: Επίσκεψη στην πατρώα γη</i>	54
Σαζάκι	55
<i>Ηθη κι έθιμα: Γάμος</i>	62
Σαρπιντζίκι ή Σαρπουντζίκι	64
<i>Ηθη κι έθιμα: Πανηγύρια</i>	69
Χάσεκι ή Σεκί	70
<i>Ηθη κι έθιμα: Θρησκευτική ζωή</i>	76
Γενίλιμάνι	78
<i>Ιστορία - Μνήμες: Ένας Γενιλιμανιώτης διηγείται...</i>	84
<i>Γεωγραφία: Η θάλασσα στο Γενίλιμάνι</i>	86
<i>Φύση: Νάρκισσος</i>	87
Τεπεπόζι	88
Αχιρλί ή Αχριλί	94
Σκάλα τ' Αχιρλιού ή Ρένιο	102
Σαΐπι	108
Μοναστήρι	119
<i>Ηθη κι έθιμα: Πρωτοχρονιά στο Μοναστήρι</i>	127
<i>Ηθη κι έθιμα: Λαϊκή παράδοση - Ο Καπάνταν</i>	
<i>Γιώργης</i>	128
Αμπάρσεκί	130
Μικρό Μουρντουβάνι	134
Τζαμπουνάρι ή Μεγάλο Μουρντουβάνι	138
Σκάλα του Μουρντουβανιού	143
Τεκές	144
Τα τουρκικά χωριά των Καραμπουρνων	148
Οικονομική ζωή	152
<i>Αλιεία: Ταλιάνια</i>	158
Εκπαίδευση	159
Α΄ Διωγμός	167
<i>Αμερική</i>	167
Β΄ Διωγμός	174
Η εγκατάσταση των Καραμπουρνιωτών	
<i>μετά τον Β΄ Διωγμό</i>	182
Πρόσωπα (Σαζάκι, Σαρπιντζίκι)	188
Βιβλιογραφία	190
Πηγές	191

Εισαγωγικό σημείωμα του συγγραφέα

Η δημιουργία ενός ιστορικού βιβλίου αποτελεί μεγάλη πρόκληση για τον ερευνητή. Πολύ περισσότερο, όταν πρόκειται για ένα πόνημα, που αφορά στις ρίζες του γράφοντος.

Η εξερεύνηση των Καράμπουρνων, της γης των προγόνων μου, αποτελεί για μένα έναν διαρκή διακαή πόθο. Με την εκπλήρωσή του φάνηκε σαν να κέρδισα ένα μεγάλο στοίχημα, δεδομένου ότι δεν υπήρξε κατά το παρελθόν κάποια συνολική μελέτη για τα χωριά της ιωνικής χερσονήσου της Μέλαινας Άκρας.

Στην πορεία συγγραφής του λευκώματος, υπήρξαν άνθρωποι και φορείς, που χωρίς την πολύτιμη βοήθειά τους, το τελικό αποτέλεσμα θα ήταν αδύνατο. Φάρος και πυξίδα της όλης μελέτης ήταν το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, το προφορικό αρχείο του οποίου αποτέλεσε τη βάση για τα κείμενα που αφορούν στα περισσότερα χωριά των Καράμπουρνων, καθώς και τον οδοδείκτη για την εξερεύνηση και τη φωτογράφιση ακόμη και της παραμικρής λεπτομέρειας. Θα ήθελα να ευχαριστήσω το διευθυντή του Κέντρου Σταύρο Ανεστίδη, την υπεύθυνη της βιβλιοθήκης Βαρβάρα Κοντογιάννη και το βιβλιοθηκονόμο Δημήτρη Πολίτη για την πολύπλευρη βοήθειά τους.

Ως προς τη φωτογράφιση, σημαντικοί συνεργάτες υπήρξαν ο Τούρκος σκηνοθέτης Ταχσίν Ισμπιλέν (Tahsin Isbilen) και η σύζυγός του Ισίν Τουργκούτ (İşin Turgut), που με φιλοξένησαν στην οικία τους κατά το τρίτο ταξίδι μου στα Καράμπουρνα.

Ο Ταχσίν και ο συνεργάτης του, επίσης σκηνοθέτης, Λεβέντ Ντουρανλί (Levent Duranlı), με συνόδευσαν σε έναν πενήνήμερο γύρο της χερσονήσου και φωτογράφισαν όλα τα ελληνικά χωριά, παρέχοντάς μου τη δυνατότητα να επιλέξω ανάμεσα σε πλήθος φωτογραφιών.

Επίσης, ως προς το φωτογραφικό υλικό, καθοριστική υπήρξε η συμβολή του γνωστού Τούρκου φωτογράφου Αϊντίν Τσετίνμποστάνογλου (Aydin Çetinbostanoğlu), που μου διέθεσε το φωτο-

γραφικό του αρχείο για τα Καράμπουρνα, ενώ μας συνέδραμε και στη φωτογράφιση της πρωτεύουσας Αχιρλί και του χωριού Μοναστήρι.

Πολύτιμοι φίλοι και συμπαραστάτες στην Τουρκία υπήρξαν επίσης η Ζουχάλ Οκουγιάν (Zuhal Okuyan), ο Ιμπραήμ Σιβρίκαγια (İbrahim Sivrikaya) και ο δήμαρχος του Καράμπουρνού Σερντάρ Γιασά (Serdar Yasa), που με βοήθησαν σε πολλά ζητήματα. Ακόμη οφείλω να ευχαριστήσω τον πρώην έπαρχο του Καράμπουρνού Ιλκέρ Οζέρκ Οζτζάν (İlker Özerk Özcan), για τη σημαντική βοήθειά του.

Στην Ελλάδα, βασική υπήρξε στη δημιουργία του λευκώματος η συνδρομή του φιλόλογου κι ερευνητή της Μικρασίας Θεωδωρή Κοντάρα, ο οποίος επιμελήθηκε του κειμένου και με καθοδήγησε σε ζητήματα ιστορίας, λαογραφίας, λαϊκών ενδυμασιών, ερυθραιώτικης τοπογραφίας κλπ.

Πολλές ευχαριστίες οφείλω στο βουλευτή του ΠΑΣΟΚ στη Β' Περιφέρεια Πειραιά Γιάννη Διαμαντίδη, που μου έδωσε την άδεια να συμπεριλάβω στο λεύκωμα τις μαρτυρίες και τα γραπτά του αείμνηστου πατέρα του, επίσης βουλευτή, Δημήτρη Διαμαντίδη, σχετικά με τον τόπο καταγωγής του, το καραμπουρνιώτικο Γενίλιμάνι.

Θα επιθυμούσα να ευχαριστήσω επιπλέον το Νίκο Λάμπα, μέλος του Δ.Σ. του Προοδευτικού και Πολιτιστικού Συλλόγου Νέου Μελιού Μεγάρων «Ο Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος» για την παροχή πληροφοριών και υλικού, το Δήμο Κουτσοδήμο, από τη Γαστούνη Ηλείας, για τη μαρτυρία του και το υλικό που μου παραχώρησε, καθώς και το Χρήστο Κουτσοδήμο, από τη Νέα Πέραμο, για τη διάθεση σημαντικών πληροφοριών.

Θερμές ευχαριστίες επίσης στο γραμματέα της Ενώσεως Σμυρναίων Νίκο Βικέτο, στην πρόεδρο της Μικρασιατικής Στέγης Κορίνθου Βασιλική Ευστρατιάδου, στο συγγραφέα Σπύρο Λαζαρίδη και στον π. Γρηγόριο Μεντζελόπουλο, εφημέριο του ιερού ναού Κοιμήσεως της Θεοτόκου Κορίνθου.

Τα θέματα μετάφρασης από την τουρκική

γλώσσα ανέλαβαν η Νεβζαντέ Ορχόν (Nevzade Orhon), ο Θανάσης Τσίμπης και η γιαγιά μου Μαριάνθη Γιαλαμά. Τους ευχαριστώ πολύ.

Για την προσφορά φωτογραφικού υλικού ευχαριστώ επίσης τους Τούρκους φίλους Φατμά Ζεχρά Ομερλέρ (Fatma Zehra Ömerler), Αϊχάν Ακτζουρά (Ayhan Akçura) και το ζεύγος Μετέ και Σόνια Ερέμ (Mete και Sonya Erem). Για την ξενάγηση στα χωριά των Μουρντουβανιών, επιθυμώ να ευχαριστήσω τους Κενάν Ουστουντάγ (Kenan Üstündağ) και Τζεμ Λιμάν (Cem Liman).

Το ολικό στήσιμο, την καλλιτεχνική φροντίδα και τη σελιδοποίηση του λευκώματος πραγματο-

ποίησε η Άννα Νόβακ. Νομίζω ότι με υπομονή και μεράκι πέτυχε ένα εξαιρετικό αποτέλεσμα. Θερμές ευχαριστίες!

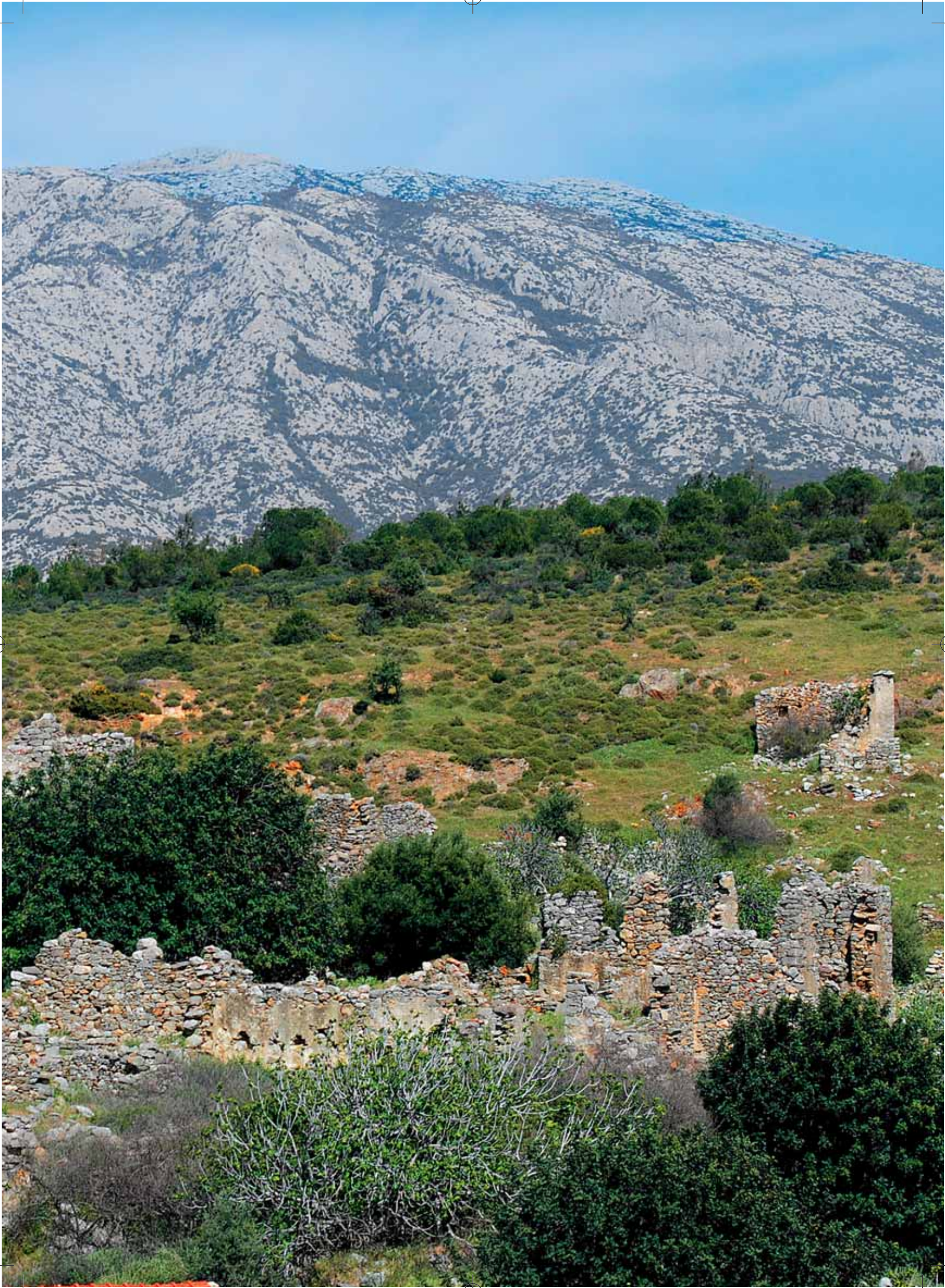
Για τη βοήθειά του σε διαδικαστικά ζητήματα της έκδοσης, ευχαριστώ το θείο μου Παναγιώτη Μπαλτά.

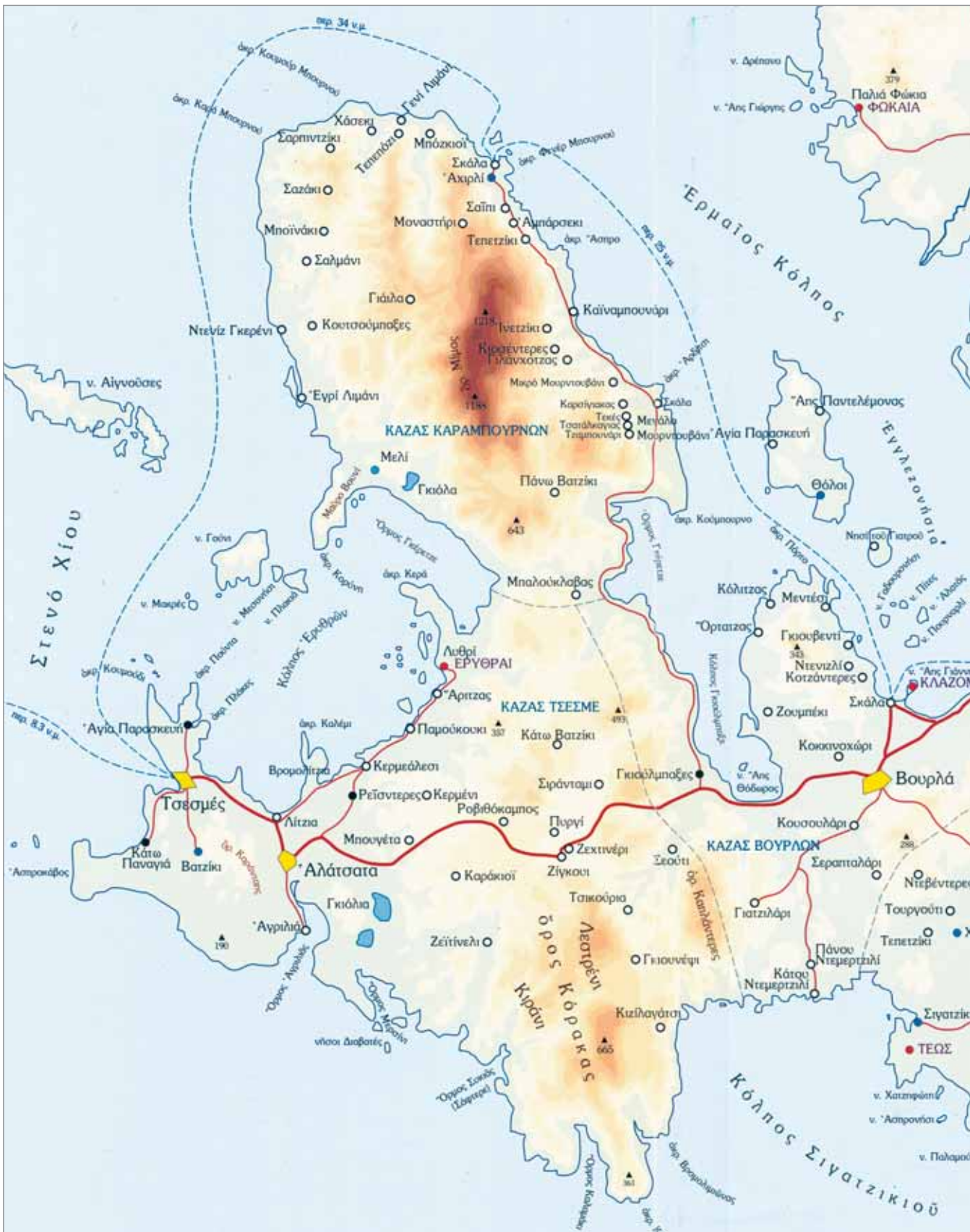
Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τα μέλη του Μορφωτικού και Εξωραϊστικού Συλλόγου Γλύφας Ηλείας «Η Αγία Μαρίνα» και τους συγχωριανούς μου Γλυφαίους για τη συμπαράστασή τους στην προσπάθειά μου.

Ανδρέας Μπαλτάς

Φωτογραφία σελ. 12-13: Ο ανεμοδαρμένος Μίμας «ἢ ὑπένερθε Χίοιο, πάρ' ἠνεμόεντα Μίμαντα» (Οδύσσεια γ 172). Στους πρόποδες διακρίνεται το κατερειπωμένο Μελί (φωτ. Αϊντίν Τσετίνμποστάνογλου).

Χάρτης της χερσονήσου της Ερυθραίας (Μαρίνα Κορομπλά – Θωδωρή Κοντάρας, *Ερυθραία, Ένας ευλογημένος μικρόκοσμος στην καρδιά της Ιωνίας*, Πολιτιστική Εταιρεία «Πανόραμα», 1997).

ΤΑ ΚΑΡΑΜΠΟΥΡΝΙΩΤΙΚΑ ΧΩΡΙΑ

ΜΕΛΙ

Σύμφωνα με τις προφορικές μαρτυρίες που έχουν διασωθεί, το όνομα του Μελιού ίσως να προέρχεται από τα πάμπολλα μελίσσια της περιοχής και το περίφημο μέλι που αυτά παρήγαν. Σήμερα το ερειπωμένο χωριό λέγεται Καράρεϊς.

Το Μελί είναι κτισμένο αμφιθεατρικά στις υπώρειες του Μίμαντος, πάνω σε τρεις λόφους και σε υψόμετρο 250 μέτρων. Στα ανατολικά του βρίσκεται το Λυθρί, στα δυτικά συνορεύει με το Γρίλιμάνι και στα βόρεια με το τουρκοχώρι Γιαϊλά. Στα νότια βρίσκεται ο κάμπος του και σε απόσταση 2 χλμ. το λιμάνι.

Το 1888 κατοικούσαν στο χωριό 150 ελληνικές οικογένειες. Το 1904 ζούσαν εκεί 1.500 Ρωμιοί, ενώ το 1911 1.682. Στα 1914 βρίσκουμε 1.000 Έλληνες κατοίκους, ενώ οι εκτοπισμένοι έφθασαν συνολικά κατά τον Α΄ Διωγμό τους 1.900. Το 1921, μετά την επιστροφή των Μελιωτών, ο αριθμός τους ανήλθε στους 1.517. Πάντως σύμφωνα με μαρτυρίες πολλών Μελιωτών, οι κάτοικοι έφταναν τους 2.500-3.000.

Η περιοχή του Μελιού αποτελούσε αρχικά ένα μεγάλο τσιφλίκι, το λεγόμενο «Τσιφλίκι της Σουλτάνας». Το βακούφι αυτό ανήκε κατά την παράδοση στον Τούρκο αγά Μεμέτ. Η Ελληνίδα σύζυγός του ήρθε σε συνεννόηση με τους Ρωμιούς και σκότωσαν τον αγά. Αυτή η πράξη είχε ως αποτέλεσμα την εκδίωξη των κατοίκων. Αργότερα, κατά τον θρύλο, μια άλλη Ελληνίδα έγινε σουλτάνα και θέλησε να μεταβιβάσει το βακούφι στους ντόπιους Έλληνες.

Τελικά, μετά τον θάνατο της σουλτάνας, το βακούφι περιήλθε στη Μέκκα, καθώς δεν πρόλαβε να το μοιράσει στους Έλληνες. Αργότερα, τη γη αγόρασε ο πλούσιος Χιώτης έμπορος Θεοδόσης Ζυγομαλάς και τη μεταβίβασε στους ντόπιους, χρεώνοντας τον κάθε Μελιώτη και Καραμπουρνιώτη. Οι καλλιεργητές ξεπλήρωναν κάθε χρόνο το χρέος τους δίνοντας σταφίδα.

Στους ντόπιους κατοίκους προσετέθησαν, μετά τις σφαγές της Χίου, πολλοί κάτοικοι του νησιού, όπως επίσης και άλλοι έποικοι προερχόμενοι από την Κρήτη, την Εύβοια, την Ύδρα και τις Οινούσες. Το Μελί δεν κατοικήθηκε ποτέ από Τούρκους και η μόνη γλώσσα που ακουγόταν ήταν η ελληνική, επηρεασμένη ιδιαίτερα από το χιώτικο ιδίωμα των Καρδαμύλων.

Οι πέντε μελιώτικοι μαχαλάδες επικοινωνούσαν αντίστοιχα με πέντε μεγάλους δρόμους. Ο κεντρικός λιθόστρωτος ξεκινούσε από την κεντρική πλατεία του Καλούδη και κατέληγε στη θάλασσα.

Ο δεύτερος δρόμος άρχιζε πάλι από την πλατεία του Καλούδη και έφθανε στην Πελεκανιά, κοντά στο Λυθρί και τα Άνω Βατζίκια. Ο τρίτος ξεκινούσε πάλι από το κέντρο και, αφού περνούσε βόρεια του Γιαϊλά, κατέληγε στον Κιουτσούκμπαχτσέ. Ο τέταρτος πήγαινε στο Γρίλιμάνι και ο πέμπτος άρχιζε από τα Αλωνάκια και με τις δύο διακλαδώσεις του έφθανε αντίστοιχα στο Εγρίλιμάνι και στον Τουζλά.

Τα σπίτια ήταν κατασκευασμένα από ντόπια πέτρα, συνήθως δίπατα ή τρίπατα για τους πλουσιότερους. Τα έκτιζαν ντόπιοι κτίστες, ενώ ξακουστοί ήταν και οι «πελεκάνοι» του Τσεσμέ που

Τρίπατα αρχοντικά σπίτια στο Μελί (επάνω) και άποψη εσωτερικού σπιτιού με τζάκι (κάτω). Φωτ. Αϊντίν Τσετίνμποστανόγλου.

ΗΘΗ ΚΙ ΕΘΙΜΑ ΕΝΔΥΜΑΣΙΑ

Οι άνδρες του Μελιού φορούσαν την ενδυμασία των Ελλήνων της Ιωνίας, δηλαδή τις βράκες ή σαλβάρια. Στο κεφάλι τις καθημερινές έβαζαν ριγωτά κεφαλομάντιλα, τα καμπανιά, και τις πιο γιορτινές μέρες γούνινους σκούφους, τους λεγόμενους αϊβαλιώτικους.

Στα πόδια φορούσαν τσαρδίνια ή τουζλούκια, δερμάτινες ή αμπαδένιες ή τσόχινες περικνημίδες, κομμένα και ραμμένα στο σχέδιο του ποδιού, που κούμπωναν πίσω με κόπιτσες.

Οι γυναίκες φορούσαν μακριά μονοκόμματη φαρδιά φούστα και πουκάμισο με πολκάκι (είδος ζακέτου) που ύφαιναν μόνες τους ή αγόραζαν τα υφάσματα από τη Σμύρνη, τον Τσεσμέ ή τους τα έφερναν οι ναυτικοί άνδρες τους.

Πιο βόρεια, στον Κιουτσούκπαχτσέ, άνδρες και γυναίκες φορούσαν βράκες. Ήταν πολύ πρακτική φορεσιά για την καθημερινή ζωή του χωραφιού, του αμπελιού και του σπιτιού. Στην εκκλησία πάντως καμία γυναίκα δεν φορούσε βράκα.

Στο Σαρπιντζίκι επίσης οι γυναίκες φορούσαν μακριές βράκες ως τον αστράγαλο κι από πάνω το φόρεμα. Οι άνδρες έβαζαν κοντές βράκες.

Στο Τεπεπόζι οι άνδρες φορούσαν φέσι με μεγάλη φούντα περιδεμένο με μεταξωτό μαντίλι (καμπανί) γύρω του, αμπά (είδος σακακιού κατασκευασμένου από το ύφασμα το καλούμενο *αμπάς*), γελέκι, βράκα, μεταξωτό ζωνάρι και τουζλούκια. Τα καμπανιά ήταν λεπτά μεταξωτά ή βαμβακερά μαντίλια και, όταν οι κάτοικοι επρόκειτο να τα αγοράσουν, τα δοκίμαζαν «περνώντας τα από το δαχτυλίδι». Οι γυναίκες τα παλιότερα χρόνια φορούσαν βαμβακερό μαντίλι στο κεφάλι, πολκάκι και βράκα.

Στα Μουρντουβάνια οι άντρες φορούσαν κόκκινο φέσι τσακιστό με φούντα, γιλέκο, σταυρωτή από αμπά και μπλε κοντό σακάκι, μάλλινο μαύρο ζωνάρι τις καθημερινές και μεταξωτό τις εορτές, μπλε ή μαύρες βράκες έως το γόνατο τις καθημερινές και τις εορτές σαλβάρια, τουζλούκια, βαμβακερές κάλτσες και κουντούρες ή γεμενιά. Η ενδυμασία γενικά ήταν βαμβακερή λόγω του ήπιου κλίματος. Όσοι φορούσαν μάλλινα ονομάζονταν ειρωνικά *μαραζλήδες* (ασθενικοί). Οι γυναίκες φορούσαν ευρωπαϊκά, παλιότερα όμως σαλβάρια.

Ο Αθανάσιος και η Καλλιόπη Κέλη με μελιώτικες φορεσιές (επάνω) και η μελιώτικη οικογένεια Πλατουνάρη (κάτω). Φωτογραφίες Προοδευτικός και Πολιτιστικός Σύλλογος «Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος», Νέο Μελί Μεγάρων.

Οι βάρκες λικνίζονται ανέμελα στα νερά του Γρίλιμανιού (επάνω). Τούβλο με σφραγίδα ΓΚΚ ΛΥΘΡΙ, απομεινάρι του παλιού καιρού από τα περίφημα λεθριανά κεραμιδαριά (κάτω). Το Βουρκάτι, όπου σμίγει το αλμυρό νερό της θάλασσας και το γλυκό νερό του ποταμού, που κατεβαίνει από τα βόρεια (δεξιά επάνω). Οι χαλκάδες θυμίζουν τις αλλοτινές εποχές, τότε που έδεναν τα καΐκια για να φορτώσουν την караμπουρνιώτικη σταφίδα (δεξιά κάτω).

ΚΙΟΥΤΣΟΥΚΜΠΑΧΤΣΕΣ ή ΚΟΥΤΣΟΥΜΠΑΞΕΣ

Το χωριό Κιουτσούκμπαχτσές βρίσκεται σε μια μικρή κοιλάδα δυτικού πρόβουνου του Μίματος, σε απόσταση 2 χλμ. από τη θάλασσα και σε υψόμετρο 100 μέτρων.

Το όνομά του σημαίνει μικρός κήπος στα τουρκικά. Η ονομασία οφείλεται στα πολλά νερά, τα πολλά δέντρα και τους ανθισμένους κήπους. Οι κάτοικοι του χωριού ονομάζονταν Κιουτσουκμπαχτσιώτες ή Κουτσομπαξελήδες.

Το 1888 κατοικούσαν στο χωριό 73 οικογένειες, 23 ελληνικές και 50 τουρκικές. Το 1904 ζούσαν εκεί 150 Έλληνες και 250 μουσουλμάνοι. Το 1911 βρίσκονταν 194 Έλληνες και 210 Τούρκοι, ενώ το 1914 εκτοπίστηκαν 350 Έλληνες. Το 1921 καταμετρήθηκαν 190 Έλληνες και 300 Τούρκοι.

Το χωριό αρχικά ήταν τουρκικό. Οι πρώτοι Έλληνες που εποίκισαν τον Κιουτσούκμπαχτσέ, σύμφωνα με την παράδοση, ήταν τρία αδέρφια από τη Λαγκάδα της Χίου, οι οποίοι εργάστηκαν αρχικά ως υπηρέτες των Τούρκων. Αφού κέρδισαν την εμπιστοσύνη των αφεντικών τους και με την παρότρυνση των τελευταίων, οι Χιώτες έφεραν και τις οικογένειές τους και έτσι άρχισε να πληθαίνει η παρουσία των Ελλήνων. Αργότερα έφθασαν στο χωριό και Ρουμελιώτες αλλά και άλλοι Έλληνες από διάφορα μέρη. Απόδειξη πάντως της χιώτικης καταγωγής των περισσότερων Κιουτσουκμπαχτσιωτών, και μάλιστα από τη Λαγκάδα, αποτελεί το γεγονός ότι κατά τον Α΄ Διωγμό, το 1914, οι κάτοικοι του χωριού κατέφυγαν σε αυτό το μέρος της Χίου, όπου είχαν τους συγγενείς τους. Εκεί επίσης μετέφεραν τις εικόνες του Αγίου Παντελεήμονα.

Η γλώσσα που μιλούσαν οι Έλληνες του χωριού ήταν η τουρκική. Παρότι μάθαιναν οι νεότεροι τα ελληνικά στο σχολείο, η συνεχής τριβή με τους ντόπιους Τούρκους και οι πάσης φύσεως συναλλαγές μαζί τους τους κατέστησαν τουρκόφωνους.

Οι Έλληνες ζούσαν στον μαχαλά τους, που βρισκόταν πιο ψηλά από τον τουρκικό και τον ονόμασαν *Έξω Χωριό*. Οι Τούρκοι αντίστοιχα ζούσαν στο *Μέσα Χωριό*. Τα σπίτια ήταν πέτρινα, δίπατα, με εσωτερική σκάλα, σκεπασμένα με κεραμίδια ή γκερένι.

Πλατεία δεν υπήρχε, παρά ένας χώρος κοντά στην εκκλησία, μπροστά στους δύο καφενέδες, όπου γινόταν το πανηγύρι και χόρευαν οι νέοι του χωριού. Στις δύο πλαγιές του Κιουτσούκμπαχτσέ περνούσαν δύο ρέματα που έρχονταν από το βουνό. Στο ύψωμα πάνω από το χωριό, βρισκόταν ο ανεμόμυλος του Στρατή Σιδέρη.

Στη μέση του χωριού βρισκόταν η εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονος, που χωρούσε έως 500 ανθρώπους. Ήταν χτισμένη από μαύρη πέτρα και ήταν σκεπασμένη με κεραμίδια, δίχως τρούλο. Το δάπεδο ήταν στρωμένο με άσπρες πλάκες και το τέμπλο ήταν ξύλινο. Από την οροφή κρέμονταν πολυέλαιοι και οι τοίχοι ήταν ασπρισμένοι. Την καμπάνα την είχαν φέρει από τη Σμύρνη.

Μπροστά από την εκκλησία βρισκόταν το δημοτικό σχολείο, ένα καινούργιο διώροφο κτίριο, στον επάνω όροφο του οποίου έμενε ο δάσκαλος.

Το χωριό ζούσε από την καλλιέργεια της σταφίδας και την κτηνοτροφία.

Άποψη του Κιουτσούκπατσέ (επάνω). Οι Έλληνες κατοικούσαν ψηλά και οι Τούρκοι πιο χαμηλά, προς το ρέμα. Αριστερά, ελληνικό πιάτο. Η ευχή που αναγράφεται για τον νοικοκύρη και τη φамίλια του ήταν «Καλή χώνεψη, καλή όρεξη» (φωτ. Φατμά Ζεχρά Ομερλέρ).

Μύλος έξω από τον Κιουτσούκπαχσέ (επάνω αριστ.). Εξωτερική όψη δίπατης οικίας (κάτω αριστερά). Εσωτερικό οικίας (επάνω) και ταράτσα με γκερένι (κάτω). Για την κατασκευή του γκερενιού, πρώτα έστρωναν τις σανίδες, ύστερα έριχναν τα φύκια που μάζευαν από τη θάλασσα και, στο τέλος, έριχναν το σκληρό χώμα που το έλεγαν γκερένι. Κάθε χρόνο, όπου μαδούσε, το ξανάστρωναν με ειδικό τρόπο.

Εσωτερική σκάλα δίπατης οικίας και εντοιχισμένο τούβλο με ανάγλυφη σφραγίδα του κατασκευαστή (ΓΚΚ) και του τόπου κατασκευής (ΛΥΘΡΙ).

ΣΑΛΜΑΝΙ

Το χωριό Σαλμάνι βρίσκεται χτισμένο σε πλαγιά, σε απόσταση 2 χλμ. από τη δυτική παραλία της χερσονήσου της Ερυθραίας. Οι Τούρκοι αποκαλούν το χωριό Σαλμάν, που σημαίνει ελεύθερος, απολυτρωμένος. Οι κάτοικοι στα τουρκικά λέγονταν Σαλμανί και στα ελληνικά Σαλμανιώτες.

Το 1885, στο Σαλμάνι κατοικούσαν 720 Έλληνες. Στα 1904, ζούσαν 400 Έλληνες και 150 Τούρκοι. Το 1911 βρίσκονταν 429 Έλληνες και 80 Τούρκοι. Στα 1914 εκτοπίστηκαν 400-429 Έλληνες και στα 1921 το χωριό αριθμούσε 412 Έλληνες και 131 Τούρκους.

Οι κάτοικοι του χωριού ήταν κυρίως Μοραίτες και νησιώτες από την Άνδρο, τη Χίο, τα Κύθηρα κ.ά. Είναι πολύ σημαντικό όμως ότι υπήρχε πληροφορία για μια μαγιά Ελλήνων, ντόπιων, των οποίων η προέλευση ήταν άγνωστη. Το Σαλμάνι θεωρείται παλιό χωριό και μάλιστα υπάρχει ένα παλιό σπίτι με κολόνες, όπου ζούσε ένας Έλληνας, ονόματι Τζινιβίζης. Για το σπίτι αυτό έλεγαν ότι ήταν από του Τζινιβίζη τον καιρό. Μητρική γλώσσα των Σαλμανιωτών ήταν η τουρκική.

Το χωριό χωριζόταν από ένα ρέμα. Τα σπίτια των Ελλήνων βρίσκονταν πιο ψηλά. Εκεί βρισκόταν η εκκλησία και το σχολείο τους. Η πλατεία βρισκόταν μπροστά στους καφενέδες. Ήταν μια μεγάλη απλάδα μ' ένα γύρο καφενεία και μαγαζιά. Το πανηγύρι

του Αγίου Γεωργίου γινόταν σ' εκείνο το μέρος.

Το κλίμα του χωριού ήταν πολύ υγιεινό και φύσαγε όλο μαΐστρος. Ο κόσμος υδρευόταν από έξι πηγάδια, από τα οποία τα περισσότερα βρίσκονταν δίπλα στο τζαμί.

Τα σπίτια ήταν το ένα δίπλα στο άλλο, τα περισσότερα δίπατα, φτιαγμένα από πέτρα. Μερικά είχαν αυλές, όπου έσπερναν κουκιά, κρεμμύδια κ.λπ. Δύο ανεμόμυλοι βρίσκονταν εκεί, σ' ένα υψωματάκι. Ο ένας ήταν ενός Τούρκου, Αλή τον έλεγαν, και ο άλλος ενός Έλληνα, ονόματι Καραμυτόση. Υπήρχε και ένας νερόμυλος, μισή ώρα απόσταση από το χωριό.

Η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου ήταν χτισμένη στο δρόμο που πήγαινε για το Μπιοϊνάκι, στην άκρη του χωριού. Την είχαν γκρεμίσει πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο και την έκαναν πιο μεγάλη. Πολλά παιδιά από το Σαλμάνι, που βρίσκονταν τότε στην Αμερική, έστειλαν χρήματα και ο Άγιος Γεώργιος ανακατασκευάστηκε. Λόγω του Α' Διωγμού οι κάτοικοι δεν πρόλαβαν να τη σοβατίσουν.

Η σκεπή της ήταν θολωτή με κεραμίδια. Είχε γυναικωνίτη και καμπαναριό. Εξωτερικά είχε μεγάλο αυλόγυρο με τοιχογύρισμα. Ως παπάς μνημονεύεται ο παπά-Νικολής Καβαλλιαράκης. Όταν πέθανε, ανέλαβε ο γιος του, παπά-Παναγιώτης.

Τα πιο πολλά σπίτια στο Σαλμάνι ήταν δίπατα. Στον κάτω όροφο έβазαν λάδια, κρασιά, σταφίδες, σύκα, ξύλα, κάρβουνα κ.λπ.

Εσωτερική σκάλα διώροφης οικίας (επάνω) και άποψη εσωτερικού οικίας με τη γωνοτσακιά (κάτω).

ΣΑΖΑΚΙ

Το χωριό Σαζάκι ήταν χτισμένο σε πλαγιά, σε απόσταση 3 χλμ. από τη θάλασσα και σε υψόμετρο 250 μ., στη ΒΔ πλευρά της χερσονήσου των Καράμπουρων. Το όνομά του προέρχεται από την τουρκική λέξη σαντζάκ, που σημαίνει σημαία, γιατί ήταν κτισμένο ψηλά και φαινόταν από παντού.

Το 1885 κατοικούσαν εκεί 180 Έλληνες. Το 1888 ζούσαν 70 οικογένειες, 60 ρωμέικες και 10 τουρκικές. Το 1904 καταγράφονται 560 Έλληνες και 60 Τούρκοι. Το 1911 κατοικούσαν 685 Έλληνες και 15 Τούρκοι. Το 1914 εκτοπίστηκαν 590-600 Ρωμιοί, ενώ το 1921 βρίσκουμε εκεί μόνο 407 Έλληνες.

Οι Σαζακιώτες ήταν τουρκόφωνοι, ενώ ελληνικά ήξεραν μόνο κάποιες νύφες Μποϊνακιώτισσες και ορισμένοι προύχοντες. Την ελληνική μιλούσαν και οι νεότεροι που πήγαιναν σχολείο.

Τα πρώτα χρόνια το χωριό ήταν μεικτό, μα στην πορεία απέμειναν μόνο 10 οικογένειες Τούρκων. Οι Έλληνες κάτοικοι κατάγονταν από την Άνδρο, τη Μάνη, τη Χίο, τη Μυτιλήνη. Από τον τόπο καταγωγής τους ελάμβαναν και τα επίθετά τους, όπως Μανιάτης, Μόραλης, Σακιζλής (Χιώτης).

Στο Σαζάκι υπήρχαν δύο μαχαλάδες, ο *Κάτω*

και ο *Πάνω Μαχαλάς*. Ο πρώτος άρχιζε από την εκκλησία του Άη-Δημήτρη κι έφθανε στο κέντρο του χωριού. Στον Απάνω Μαχαλά βρισκόταν και το τζαμί με τα λιγιστά τουρκικά σπίτια.

Τα σπίτια ήταν λιθόκτιστα, φτιαγμένα από γκριζόμαυρη πέτρα, που την έβγαζε ο καθένας στο κτήμα του. Τα περισσότερα ήταν δίπατα, με χαγιάτια και σκάλα προς τον δρόμο, ακουμπώντας το ένα στο άλλο.

Από τις τρεις πλατείες του χωριού, οι δύο βρίσκονταν στο κάτω μέρος, μπροστά από το καφενείο του Γιαβάση και το σπίτι του Χατζημικέ, αντίστοιχα. Η τρίτη ήταν στον Απάνω Μαχαλά, κοντά στη βρύση, όπου υπήρχε και τουρκικό καφενείο.

Εκκλησία του χωριού ήταν ο Άγιος Δημήτριος. Βρισκόταν στο κάτω μέρος του χωριού, κοντά στα τελευταία σπίτια. Ήταν σε τέτοιο σημείο κτισμένη που ξεχώριζε από τη Χίο και τις Οινούσες. Είχε γυναικωνίτη και σκαλιστό τέμπλο, φορητές εικόνες και τοιχογραφία του Παντοκράτορα. Το δάπεδο ήταν στρωμένο με τετράγωνα μαρμάρινες πλάκες. Δεξιά της εισόδου υπήρχε μαρμάρινη σκάλα που έβγαζε σε εξώστη, απ' όπου έμπαινες στον γυναικωνίτη. Το καμπαναριό

Άποψη του πυκνού οικιστικού ιστού στο Σαζάκι (φωτ. Αϊντίν Τσετίνμποστάνογλου)

ήταν πέτρινο, 5-6 μ. ψηλό, με μια καμπάνα. Μπροστά ακριβώς βρισκόταν το νεκροταφείο.

Το πανηγύρι στις 26 Οκτωβρίου ήταν μεγάλο και διαρκούσε 3-4 μέρες. Αποβραδís γινόταν ο εσπερινός κι ανήμερα η λειτουργία και η περιφορά της εικόνας. Όταν τελείωνε η λειτουργία, άρχιζαν τα όργανα. Παιχνιδιάτορες έρχονταν από το Τεπεπόζι, το Μποϊνάκι ή το Μελί. Υπό τον ήχο του λαούτου και του βιολιού, άνδρες και γυναίκες διασκεδάζαν μαζί. Τα παλικάρια χόρευαν ζεϊμπέκικο με τα μαχαίρια, φορώντας τσόχινα σαλβάρια, ενώ οι γυναίκες χτυπούσαν ρυθμικά το ταψί και χόρευαν συρτούς και μπάλλους.

Στα νότια της εκκλησίας ήταν το σχολείο. Σε μια μεγάλη αίθουσα γινόταν το μάθημα, ενώ σε μια μικρότερη έμενε ο δάσκαλος. Τον Μάρτιο του 1921 καταγράφεται η λειτουργία αρρεναγωγείου και παρθεναγωγείου με έναν δάσκαλο και 45 μαθητές και μία δασκάλα και 37 μαθήτριες, αντίστοιχα.

Οι Σαζακιώτες ήταν αμπελουργοί και κτηνοτρόφοι. Τη σταφίδα τους την πήγαιναν στο Γενίλιμάνι και από εκεί στους εμπόρους της Σμύρνης. Στα 5.000 στρέμματα του κάμπου είχαν αμπέλια, μπουστάνια, καπνά, ελαιόδενδρα, μυγδαλιές και μαύρες μουριές.

Βρύση στον δρόμο για την παραλία (επάνω). Πηγάδι δίπλα στην παραλία (κέντρο) και Βρύση στο κέντρο του χωριού (κάτω).

Άποψη της παραλίας του Σαζακιού Μπαντέμ Μπουκιού, όπου λειτουργούσε τα καλοκαίρια το καφενεδάκι του Κατσελή (επάνω και κάτω).

ΣΑΡΠΙΝΤΖΙΚΙ ή ΣΑΡΠΟΥΝΤΖΙΚΙ

Το χωριό βρίσκεται σε πλαγιά ανώνυμου πρόβουνου του Μίμαντος, στη βόρεια άκρη της χερσονήσου των Καράμπουρων, σε απόσταση 1½ χλμ. νότια της παραλίας. Το όνομα του χωριού στα τουρκικά σημαίνει απότομο, απόκρημνο μέρος.

Το 1888 ζούσαν εκεί 65 οικογένειες, 25 ελληνικές και 35 τουρκικές. Το 1904 κατοικούσαν 150 Έλληνες και 200 Τούρκοι. Το 1911 ζούσαν 165 Έλληνες και 250 Τούρκοι. Οι εκτοπισμένοι του 1914 ήταν 300-310, ενώ το 1921 βρίσκουμε 353 κατοίκους, 144 Ρωμιούς και 209 Τούρκους.

Στην αρχή ζούσαν μόνο Τούρκοι στο χωριό, μετά πήγαν και οι χριστιανοί. Οι Έλληνες κάτοικοι του χωριού κατάγονταν από τη Μάνη. Μνημονεύονται πέντε Μανιάτες οικιστές: Μαυρουδής, Παναγιώτου, Μάνιαλης, Ευστρατίου και Καρασταμάτης.

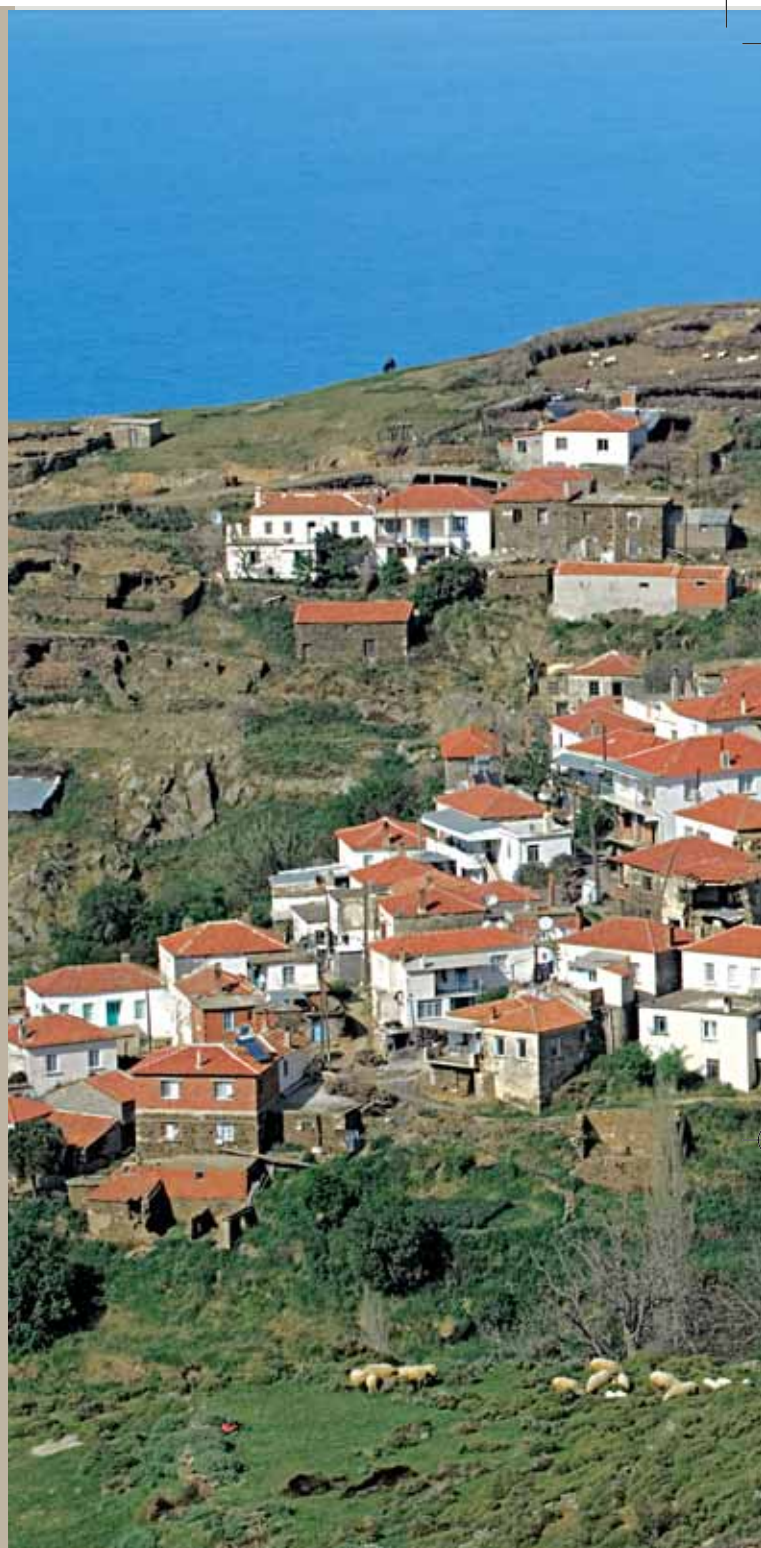
Οι Ρωμιοί στο Σαρπιντζίκι ήταν τουρκόφωνοι. Ελληνικά μιλούσαν μόνο οι νεότεροι, που πήγαιναν στο σχολείο.

Ένα ξεροπερίβολο χώριζε τον ελληνικό μαχαλά από τον τουρκικό. Κοντά στην εκκλησία, μπροστά από το μεγάλο καφενείο του ρωμείου μαχαλά, ήταν μια ανοιχτάδα, όπου γίνονταν οι χοροί στις γιορτές και στα πανηγύρια. Υπήρχε και δεύτερο ελληνικό καφενείο, ενώ το τρίτο του χωριού το κατείχε Τούρκος.

Εκκλησία του χωριού ήταν οι Άγιοι Ταξιάρχες. Είχε δίροριχτη σκεπή και γυναικωνίτη. Στο πανηγύρι της έρχονταν κυρίως Σεκιώτες και Σαζακιώτες.

Το σχολείο βρισκόταν ακριβώς δίπλα στην εκκλησία. Τον Μάρτιο του 1921 φοιτούσαν σε αυτό 17 μαθητές και 15 μαθήτριες.

Οι Σαρπιντζικιώτες ήταν αμπελοουργοί και κτηνοτρόφοι.

Το χωριό Σαρπιντζίκι (επάνω). Χρυσοκέντημα από το Σαρπιντζίκι, οικογενειακό κειμήλιο της Μαριάνθης Στρατή-Γιαλαμά, Συλλογή Λαογραφικού Μουσείου Μικρασιατών Γλύφας «Δανιήλ Φλίγκος» (κάτω αριστερά). Εντοιχισμένο εικονοστάσι (κάτω κέντρο) και τζάκι με ανάγλυφο μέτωπο στο εσωτερικό οικίας (κάτω δεξιά).

Σαρπιντζικιώτες γέροντες απολαμβάνουν τη ζεστασιά του ανοιξιάτικου ήλιου (αριστερά).
Η Βρύση του τζαμιού. Από αυτήν υδρεύονταν Έλληνες και Τούρκοι (δεξιά).

Ιπποκίνητο ελαιοτριβείο στο Σαρπιντζίκι (φωτ. Αϊντίν Τσετίνμποστάνογλου, 1996).

ΗΘΗ ΚΙ ΕΘΙΜΑ ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ

«**Ε**κεί βλέπαμε τις όμορφες κι όποια μας άρεσε πιο πολύ, τη βάζαμε στην καρδιά μας.

Καμιά φορά με πιάνει το μεράκι και τραγουδάω και χορεύω. Έτσι θυμούμαι τον καιρό που χόρευα, τότε, στο χωριό. Γυρίζει το μυαλό μου και θαρρώ πως δεν έλειπα ούτε μια ώρα από το χωριό.»

*Μαρτυρία Ιωάννη Μαυρουδή, από το Σαρπιντζίκι
Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών*

Στη φωτογραφία ο Ιωάννης Μαυρουδής με τη σύζυγό του Κατίνα (δεξιά) και την κουνιάδα του Χρυσάνθη (αριστερά), που φορούν αρβανίτικες φορεσιές της Αττικής.

ΧΑΣΕΚΙ ή ΣΕΚΙ

Το χωριό είναι χτισμένο σε κοιλάδα και σε απόσταση ενός χιλιομέτρου από την παραλία. Γειτονικά χωριά ήταν το Σαρπιντζίκι και το Γενίλιμάνι. Στα χαρτιά το χωριό λεγόταν Χάσεκι. Το όνομα του χωριού στα τουρκικά σημαίνει επίπεδο (Σεκι) ή τιμάριο του επιπέδου (Χάσεκι).

Το 1888 κατοικούσαν στο χωριό 100 ελληνικές οικογένειες και 60 τουρκικές. Το 1904 ζούσαν εκεί 400 Έλληνες και 300 Τούρκοι. Το 1911 βρίσκουμε 353 Έλληνες και 200 Τούρκους. Οι εκτοπισμένοι Ρωμιοί του 1914 ήταν 495-500. Το 1921 απεγράφησαν 365 Έλληνες και 273 Τούρκοι.

Οι Έλληνες κάτοικοι του Σεκιού κατάγονταν κυρίως από τη Χίο. Μετά τις σφαγές το 1822 Χιώτες σκλάβοι οδηγήθηκαν στα τσιφλίκια της περιοχής. Λέγεται πως αρκετοί κάτοικοι του Σεκιού πήραν κοντά τους Ελληνόπουλα από το γειτονικό νησί και τ' αναστήσανε. Αυτά, σαν μεγάλωσαν, φτιάξαν τις οικογένειές τους. Στο χωριό επίσης είχαν μετοικήσει Μανιάτες και Ανδριώτες.

Οι Σεκιώτες ήταν τουρκόφωνοι. Οι νεότεροι μάθαιναν τα ελληνικά στο σχολείο, ενώ οι γεροντότεροι δεν γνώριζαν τα ελληνικά καθόλου.

Τα σπίτια του μισού χωριού ήταν ανακατεμένα, τουρκικά και ελληνικά μαζί. Από τη μεριά της εκκλησίας και πέρα, όμως, βρίσκονταν συγκεντρωμένα περίπου πενήντα ελληνικά σπίτια. Η πλατεία βρισκόταν σε ένα ανοιχτό μέρος που λεγόταν Τεπετζίκι. Εκεί βρισκόταν ένα καφενείο κι εκεί στήνονταν το πανηγύρι και τα γλέντια.

Μέσα στο χωριό βρισκόταν η εκκλησία του Αγίου Χαραλάμπους. Αρχικά ήταν μια μικρή εκκλησία, μα αργότερα την έχτισαν μεγαλύτερη και ψηλότερη, πετρόκτιστη, με καμάρα, γυναικωνίτη, άμβωνα και δεσποτικό. Το δάπεδο ήταν στρωμένο με τετράγωνα πλάκες.

Το σχολείο του χωριού βρισκόταν στην αυλή της εκκλησίας. Ήταν μεικτό και στα 1921-22 φοιτούσαν σε αυτό 37 μαθητές και 25 μαθήτριες.

Το χωριό Σεκί. Στα αριστερά διακρίνεται η κορυφή του μιναρέ.

Εξωτερική άποψη διώροφης οικίας (αριστερά επάνω) και άποψη εσωτερικού οικίας με τζάκι (αριστερά κάτω).
Άποψη εσωτερικού οικίας (επάνω). Σκεπή με γκερένι, όπου διακρίνονται οι σανίδες και το στρώμα από φύκια (κάτω).

Διώροφη κατοικία

Μαγειρείο στο εσωτερικό οικίας

ΗΘΗ ΚΙ ΕΘΙΜΑ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ

Η σχέση των Μικρασιατών με την εκκλησία ήταν πολύ στενή και οι ιερείς βρίσκονταν σε περίοπτη θέση στη συνείδηση των κατοίκων, τους οποίους αποκαλούσαν και δασκάλους, καθώς συχνά ήταν οι μόνοι που γνώριζαν λίγα γράμματα, ενώ συναντούμε και αρκετούς στον ρόλο του δασκάλου, κυρίως σε ορεινούς οικισμούς.

Οι ενορίες των Καράμπουρνων υπάγονταν εκκλησιαστικά στη Μητρόπολη Κρήνης και αριθμούσαν περίπου 10.000 ελληνορθόδοξους.

Ο μπτροπολίτης περιόδευε σε όλα τα χωριά των Καράμπουρνων κάθε Σεπτέμβριο, συνοδευόμενος από την ακολουθία του – ένα διάκο, ένα γραμματικό και ένα μάγειρα. Αφού λειτούργουσε, εξέταζε τις ανάγκες του τόπου, συζητώντας με τους τοπικούς φορείς. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή της άφιξης του μπτροπολίτη Θεοκλήτου (1902/03-1914) στο Γενίλιμάνι: «Οι κάτοικοι του χωριού περίμεναν τον ποιμένα τους έξω από το Γενίλιμάνι, στη θέση Πλατανάκια. Έχοντας μάθει ότι βρίσκεται στο διπλανό χωριό, Σεκί, υπολόγιζαν πόσο θα καθίσει και πότε θα έρθει. Εκεί, κρατώντας κλαδιά δάφνης, τον πρόσμεναν να φανεί πάνω στο μουλάρι του. Οι μαθητές του σχολείου ήταν παραταγμένοι σε δύο στοίχους, μπροστά έστεκαν τα αγόρια και πίσω τα κορίτσια. Σαν ερχόταν, του τραγουδούσαν τον εθνικό ύμνο με άλλα λόγια, για να μην καταλαβαίνουν οι Τούρκοι:

Χρυσοπτέρουγο πουλάκι
σ' ένα δάσος μια φορά...

Ο δεσπότης έμενε το βράδυ στο σπίτι του αρχιερατικού επιτρόπου. Όσο έμενε στον τόπο, κανείς δεν πήγαινε στη δουλειά από σεβασμό και εκτίμηση. Λειτουργούσε το πρωί, εισέπραττε τα δικαιώματά του και έφευγε.»

Εκκλησίες

Το 1888, στην περιφέρεια Μέλαινας Άκρας υπήρχαν 20 ναοί. Κατά τους διωγμούς του 1914-18, στην υποδιοίκηση Καράμπουρνων, από τις 31 εκκλησίες, οι 16 είχαν καταστραφεί και οι 15 είχαν υποστεί σοβαρές ζημιές.

Στα χωριά και στις πόλεις συναντάται ο τύπος της μακρόστενης ή καμαροσκεπούς βασιλικής με ένα ή τρία κλίτη.

Οι ναοί κατασκευάζονταν με πλίνθους συνήθως και η διακόσμησή τους ήταν λιτή.

Οι εικόνες του Ιησού Χριστού και του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου που έφεραν οι πρόσφυγες του Γενίλιμανιού στον ιερό ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου, στην Κόρινθο.

Ξύλινος σταυρός και δισκοπότηρο που έφεραν οι Σαϊπλήδες στον ιερό ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου, στην Κόρινθο.

Τα ερείπια του ναού του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και ο περίβολός του, στο Μελί (αριστερά, φωτ. Αϊντίν Τσετίνμποστάνογλου).

Η Παναγία η Γλυκοφιλούσα φερμένη από Σαΐπιανούς πρόσφυγες στον ιερό ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου, στην Κόρινθο (επάνω). Αρχιτεκτονικά μέλη του ναού του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου, στο Μελί (κάτω, φωτ. Αϊντίν Τσετίνμποστάνογλου).

ΓΕΝΙΛΙΜΑΝΙ

Στο βορειότερο τμήμα της χερσονήσου της Ερυθραίας, μέσα σε μία μικρή κοιλάδα, βρισκόταν το χωριό Γενίλιμάνι. Το έλεγαν έτσι, γιατί ήταν ένα νέο λιμάνι. Το έλεγαν και Παναγίτσα, λόγω της εκκλησίας της Θεοτόκου που βρισκόταν στο χωριό. Οι Τούρκοι το ονόμαζαν και Κιουτσούκ Γιουνάν (Μικρή Ελλάδα), εξαιτίας της καταγωγής όλων των κατοίκων του.

Το 1888, κατοικούσαν στο Γενίλιμάνι 30 ελληνικές οικο-

γένειες. Το 1904 ζούσαν εκεί 360 Έλληνες και το 1911, 427 Ρωμιοί και 7 Τούρκοι. Το 1914 εκτοπίστηκαν 400-427 Έλληνες, ενώ το 1921 βρίσκουμε εκεί 420 Ρωμιούς.

Οι κάτοικοι κατάγονταν από διάφορα μέρη: το Αϊβαλί, τη Χίο, την Άνδρο, τον Μοριά κ.ά. Στο Γενίλιμάνι δεν ζούσαν άλλοι Τούρκοι εκτός από τον τελώνη και δύο εμπόρους.

Οι Γενιλιμανιώτες μιλούσαν ελληνικά. Οι γεροντότεροι ήξε-

ραν τουρκικά, αλλά μιλούσαν περισσότερο τα ρωμέικα. Και τα τραγούδια ελληνικά ήταν, εκτός από λίγα τουρκικά που 'λέγαν οι παλιότεροι.

Πλατεία του χωριού ήταν η θάλασσα. Εκεί γινόταν ο περίπατος και εκεί στα φύκια ξάπλωνε ο κόσμος. Στα δυτικά υπάρχει ο κάβος που λέγεται Χάρτσατα, η Μέλαινα Άκρα. Στα ανατολικά ο κάβος Γκανί Μπουρού (Ματωμένος Κάβος).

Τα σπίτια βρίσκονταν προς

το εσωτερικό, στους μαχαλάδες. Ήταν πέτρινα, τα πιο πολλά μονώροφα. Από την εκκλησία ξεκινούσε ένας δρόμος παραθαλάσσιος, με ντοσεμέ (λιθόστρωτο). Εκεί βρίσκονταν τα μαγαζιά και τα καφενεία. Ντοσεμέδες ήταν επίσης ο δρόμος της Λινάρδαινας και του Μανώλη Γαλινού. Δύο βρύσες υπήρχαν, η μία στην Κοίμηση της Θεοτόκου και η άλλη κάτω από το τζαμί.

Ο ναός της Κοίμησης της Θεοτόκου βρισκόταν στην είσοδο

Η παραλία Ακτσάκιλισέ. Οι μαρτυρίες κάνουν λόγο για την ύπαρξη χαλκάδων στην ακρογιαλιά, σημάδι ότι εκεί υπήρχε παλιότερα αγκυροβόλιο.

του χωριού από το Αχιρλί, χτισμένη σε βράχο πάνω από τη θάλασσα. Ήταν απλό κτίριο, χωρίς τρούλο, τύπου βασιλικής. Οι ναυτικοί που έβλεπαν από μακριά τον σταυρό, προσεύχονταν να τους βοηθήσει σε καιρούς τρικυμίας. Όσοι σώζονταν έφερναν στο ναό διάφορα τάματα.

Ξωκλήσι κοντά στο Γενίλιμάνι ήταν οι Άγιοι Ανάργυροι, στον δρόμο για το Τεπεπόζι. Στους πρόποδες του Ντιμέν Νταγ είχαν βρεθεί τα ερείπια της Βαγγελίστριας. Στην άκρη του χωρι-

ού βρίσκονταν τα ερείπια της Αγίας Παρασκευής. Στα Χάρτσατα υψωνόταν το ξωκλήσι της Ζωοδόχου Πηγής. Στα δυτικά των σπιτιών του χωριού υπήρχε ύψωμα και επάνω του ερείπια εκκλησίας, που λεγόταν πως ήταν του Προφήτη Ηλία.

Στο Γενίλιμάνι λειτουργούσε μικτό δημοτικό σχολείο, που το 1922 είχε μία δασκάλα και 63 μαθητές. Το κτίριο του σχολείου βρισκόταν κοντά στην εκκλησία.

Στον παραθαλάσσιο κάμπο προς το Μπόζκισί, υπήρχε πα-

λιά ερειπωμένη εκκλησία που την ονόμαζαν Ακτσάκιλισέ και μέσα στη θάλασσα φαίνονταν χαλκάδες, όπου έδεναν τα καράβια τα παλαμάριά τους, δείγμα ότι εκεί υπήρχε παλιά λιμάνι.

Οι περισσότεροι κάτοικοι του Γενίλιμανιού ήταν γεωργοί. Αρκετοί ασχολούνταν με τη θάλασσα και είχαν δικά τους καΐκια.

Το 1922 οι Γενιλιμανιώτες εγκατέλειψαν τον τόπο τους με τα βαπόρια και τα καΐκια, δίχως να πάρουν τίποτε μαζί τους, παρά μόνον τα ρούχα που φορούσαν.

Η θάλασσα του Γενίλιμανιού είναι πολύ άγρια, γιατί κατεβαίνει ο βοριάς που λέγεται τσανταρλής (πήρε το όνομά του από το παραθαλάσσιο χωριό Τσανταρλί, 30 χλμ. νοτιοδυτικά της Περγάμου, που το έπιανε ο καιρός). Ο βορειοανατολικός άνεμος λεγόταν караγιαλής. Ο βοριάς που φυσάει στο στενό

της Χίου (Μπογάζι) μπουγαζλής. Οι Ερυνθραιώτες που ζούσαν νότια του Μελιού, όταν φύσαγε παγερός βοριάς τον χειμώνα, λέγανε: «ήβανε μπρος караμπουρνιατής, χιόνι έρκεται.» Τον έλεγαν και ντουβαρά, «γιατίς, άμαν η φύσαε, 'ποξύλωναν (πάγωναν) και τα ντουβάρια ακόμα!»

ΦΥΣΗ**ΝΑΡΚΙΣΣΟΣ**

Στα Καράμπουρνα φύεται το φυτό νάρκισσος ή ζαμπάκι (η επιστημονική ονομασία του είναι *νάρκισσος ο κυπελλοφόρος*), που αποτελεί και ένα από τα σύμβολα της περιοχής (φωτ. Αϊντίν Τσετίνμποστάνογλου).

Τρίπατο οπίτι στον ελληνικό μαχαλά (αριστερά, επάνω και κάτω)

ΑΧΙΡΛΙ Η ΑΧΡΙΛΙ

Το Αχιρλί ήταν η έδρα του καζά Καράμπουρνων κι εκεί βρισκόταν το καϊμακαμλίκι. Σήμερα ονομάζεται Καράμπουρούν. Η τοποθεσία του είναι στη βορειοανατολική πλευρά της χερσονήσου. Προς νότον συνορεύει με το Σαΐπι και δυτικά βρίσκεται το Μοναστήρι. Σε απόσταση 20 λεπτών βρίσκεται η Σκάλα τ' Αχιρλιού, όπου προσέγγιζαν ατιμόπλοια της γραμμής «Χαμηδιέ» με προορισμό τη Σμύρνη.

Στα 1885, στο Αχιρλί ζούσαν 720 Έλληνες. Το 1888 υπήρχαν 100 ελληνικές οικογένειες και 63 τουρκικές. Στα 1904 κατοικούσαν 700 Έλληνες και 350 Τούρκοι. Το 1911 είχε 637 Έλληνες και 250 Τούρκους, ενώ υπήρχαν και 10 Εβραίοι. Το 1914 ζούσαν εκεί 1.000 Έλληνες και πολύ λίγοι Τούρκοι και την ίδια χρονιά καταγράφεται ο εκτοπισμός 890-1.200 Ελλήνων. Το 1921 καταγράφονται 650 Έλληνες και 500 Τούρκοι.

Οι κάτοικοι κατάγονταν από διάφορα μέρη της ηπειρωτικής και νησιωτικής Ελλάδας, από τη Μάνη, την Κρήτη, κυρίως όμως τη Χίο. Μετά τις σφαγές του 1822 πολλοί Χιώτες βρέθηκαν στην απέναντι ακτή. Πριν έρθουν οι Έλληνες έποικοι, αγάς της περιοχής ήταν κάποιος Μποσταντζόγλου, η εγγονή του οποίου ζούσε μέχρι τα τελευταία χρόνια. Πρέπει να προϋπήρχε κάποτε οικισμός, γιατί στις εκσκαφές, που είχαν γίνει στη Σκάλα, είχαν βρεθεί τάφοι προγενέστεροι των Τούρκων.

Η μητρική γλώσσα των Αχιρλιανών ήταν η ελληνική και παντού οι κάτοικοι μιλούσαν τα ρωμείκα. Η προφορά τους ήταν χιώτικη, επειδή πολλοί ήταν αυτοί που μετοίκησαν από το διπλανό νησί. Χρησιμοποιούσαν βέβαια και αρκετές τουρκικές λέξεις, όπως γινόταν και σε άλλα μέρη της Μικράς Ασίας. Τραγούδια έλεγαν και ελληνικά και τουρκικά. Οι γηροντότεροι έλεγαν πολλές ρίμες, πολύστιχα τραγούδια ελληνικά.

Τέσσερις μαχαλάδες υπήρχαν στο χωριό: ο *Κάτω Μαχαλάς*, ο *Πάνω Μαχαλάς*, ο *Πέρα Μαχαλάς* και ο *Καρσί Γιακάς*. Οι τρεις πρώτοι βρίσκονταν συγκεντρωμένοι, ενώ ο τέταρτος βρισκόταν χωριστά, στην άκρη του ρέματος, που διαπερνούσε το χωριό. Τα ελληνικά σπίτια ήταν μεν χωριστά από τα τουρκικά, αλλά δεν αποτελούσαν ξεχωριστούς μαχαλάδες. Στον Καρσί Γιακά δεν υπήρχαν καθόλου Τούρκοι. Το κέντρο ήταν ο Πέρα Μαχαλάς, που ήταν και ο πιο πυκνοκατοικημένος. Οι δρόμοι ήταν καλντερίμια λιθόστρωτα και φωτιζόνταν με λάμπες πετρελαίου. Πλατεία παλιότερα ήταν το λεγόμενο Αλάνι, το οποίο, όμως,

επειδή ανήκε σε έναν Τούρκο αγά, πουλήθηκε και σ' αυτό φτιάχτηκαν σπίτια.

Τρεις βρύσες εξυπηρετούσαν τον κόσμο. Η βρύση της αγοράς δίπλα από το τζαμί, Του Τσαρσιού η Βρύση, η Κάτω Βρύση, όπως έμπαινε κανείς στο χωριό, και η Βρύση των Αγάδων.

Τα σπίτια ήταν τα περισσότερα διώροφα με ανώι και κατώι, αλλού πυκνά και αλλού αραιά χτισμένα. Υπήρχαν και ισόγεια, οι λεγόμενοι οντάδες.

Εκκλησία του Αχιρλιού ήταν ο Άγιος Νικόλαος, αντίγραφο του Αγίου Χαραλάμπους Χίου, όπου δούλεψε ο περίφημος μαρμαρογλύπτης Κουφουδάκης, μαθητής του Χαλεπά. «Τόσο μεγάλη εκκλη-

σιά, τι την ήθελαν!» έλεγαν. Ήταν τρισυπόστατος ναός με τρούλο. Είχε δύο σειρές κίονες, πέντε τον αριθμό, που τη χώριζαν σε τρία κλίτη. Το δάπεδο του μεσαίου κλίτους ήταν στρωμένο με μαλτεζόπετρες και τα πλαϊνά με μάρμαρο. Το χτίσιμο βάστηξε χρόνια και οι κάτοικοι προσέφεραν εθελοντική εργασία. Υπήρχε μια ιστορία που έλεγε ότι, όταν ο Μαστρογιάννης πήγε να μετρήσει, του έλεγαν: «Μαστρογιάννη, χάρισέ μου έναν πήχη κι εμένα» κι έτσι έγινε μεγάλη. Βέβαια για τις διαστάσεις μιας εκκλησίας χρειαζόταν φιρμάνι από την Κωνσταντινούπολη και η διαδικασία δεν ήταν τόσο απλή. Το 1914 οι Τούρκοι ξήλωσαν τα μάρμαρα και μετέτρεψαν τον ναό σε καμπλοστάσιο.

Παρεκκλήσι του Αγίου Νικολάου είχε γίνει η παλιά εκκλησιά στον Πέρα Μαχαλά. Από αυτήν έχει μείνει μόνο το ιερό.

Τρία ξωκλήσια υπήρχαν γύρω από το Αχιρλί: ο Άη-Γιάννης, ο Άγιος Κωνσταντίνος στη Σκάλα και ο Άγιος Γεώργιος στο Νουμίρ Κιοϊ.

Στο Αχιρλί λειτουργούσε δημοτικό σχολείο. όπου στα 1921-22 δίδασκαν δύο δάσκαλοι και φοιτούσαν συνολικά 75 μαθητές.

Στο χωριό λειτουργούσαν τέσσερις αλευρόμυλοι και δύο λαδάδικα.

Πανοραμική άποψη του Αχιρλιού στα δεξιά και της Σκάλας στα αριστερά.

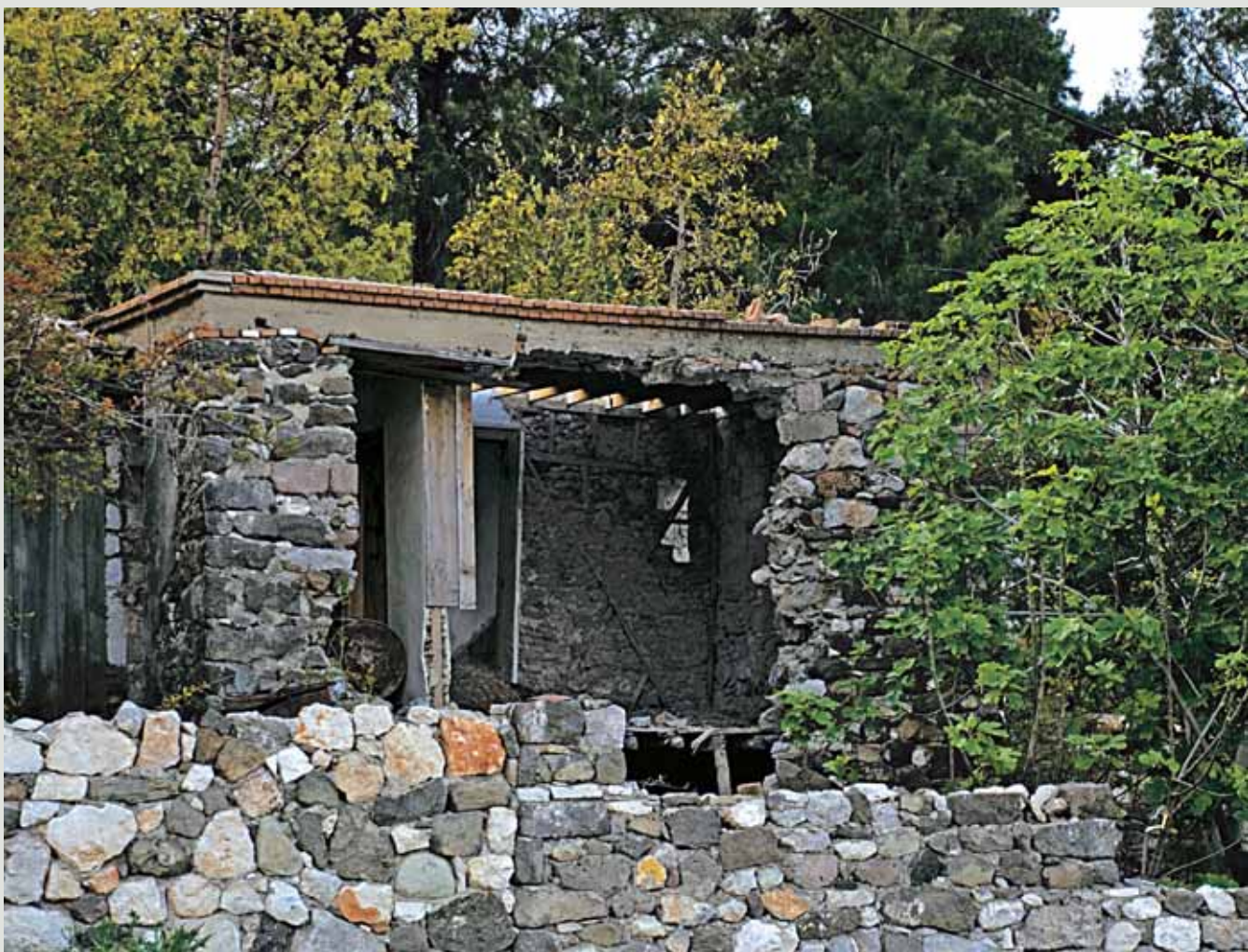
Αναπαλαιωμένη ελληνική ταβέρνα στο Αχιρλί. Σήμερα, οι νέοι σχεδιάζουν σε αυτόν τον χώρο σκίτσα, στο λεγόμενο «Σπίτι της Καρικατούρας».

Αναπαλαιωμένος φούρνος, που έχει μετατραπεί πλέον σε κατοικία.

Ενεπίγραφα εντοιχισμένα τούβλα από τη Λαγκάδα της Χίου και από το Λυθρί (φωτ. Αϊντίν Τσετίνμποστάνογλου).

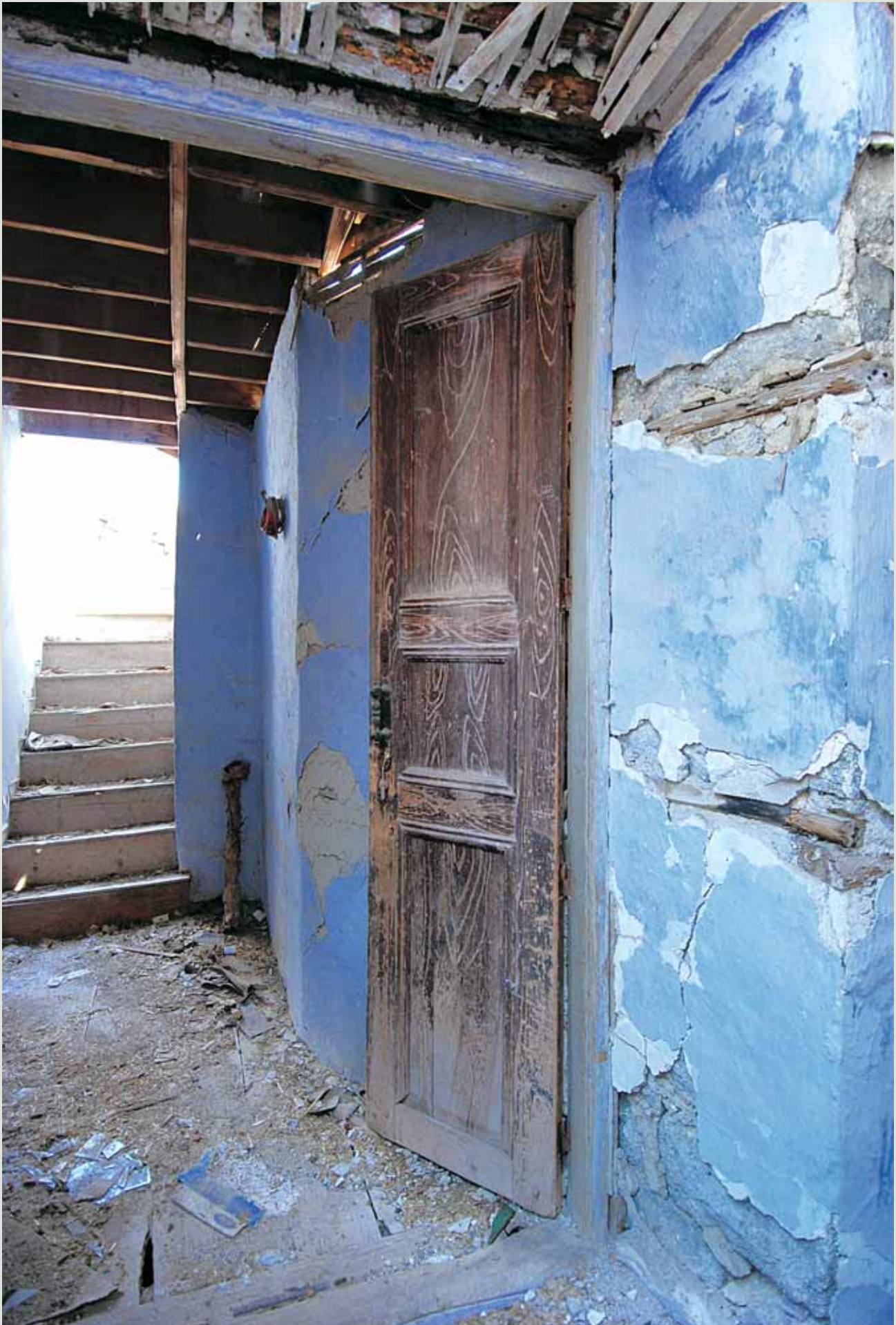

Η οικία του Έλληνα γιατρού του Αχιρλιού υπό αναπαλαίωση.

Άποψη του φούρνου, στην πολυτελή οικία του Έλληνα γιατρού του Αχιρλιού (επάνω) και λεπτομέρεια του πλινθόκτιστου τοίχου (μπαγνατί) της οικίας (κάτω). Άποψη εσωτερικής θύρας της οικίας (δεξιά). Φωτ. Αϊντίν Τσετίνμποστανόγλου.

Αρχιτεκτονικά μέλη του ναού του Αγ. Νικολάου ή παλαιότερα (αρχαία και Βυζαντινά), διάσπαρτα στο πάρκο του Αχιρλιού και στις αυλές σπιτιών.

ΣΚΑΛΑ Τ' ΑΧΙΡΛΙΟΥ ή ΡΕΝΙΟ

Επίγειο του Αχιρλιού ήταν η Σκάλα. Παλιότερα ονομαζόταν Ορέν Ισκελεσί (Ερειπωμένη Σκάλα) κι από εκεί προήλθε η ελληνική ονομασία Ρένιο. Ήταν το επίγειο και άλλων 7-8 χωριών της περιοχής. Για τη Σμύρνη έδεναν εδώ δύο βαποράκια της εταιρείας Χαμιντιέ, δύο φορές την

εβδομάδα. Το βαπόρι έφευγε το πρωί από τη Σμύρνη και τερμάτιζε τον πλου του στο Γενίλιμάνι, όπου διανυκτέρευε.

Στο Ρένιο υπήρχαν ερείπια, τετράγωνοι μολιθοί και είχαν βρεθεί τάφοι με σκελετούς. Ο μολος έγινε περί το 1905-1906. Εκεί βρίσκονταν 40

με 50 κτίρια, ένα ξενοδοχείο, τζαμί, καταστήματα και δύο φούρνοι.

Μπροστά στη Σκάλα βρίσκονται δύο ξερονήσια, το Μικρό και το Μεγάλο Νησί.

Η Σκάλα στο Αχιρλί (επάνω). Άποψη της Σκάλας και του Μικρού Νησιού (σελ. 104-105) και άποψη του Μεγάλου και του Μικρού Νησιού (σελ. 106-107).

Τοιχογραφία με άνθη από το τζαμί του Σαϊπιού (επάνω) και Βρύση επί της δημοσίας οδού (κάτω).

ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ

Το Μοναστήρι ήταν ορεινό χωριό του Μίματος, μέσα σε κοιλάδα και σε απόσταση 2½ χλμ. από τη θάλασσα.

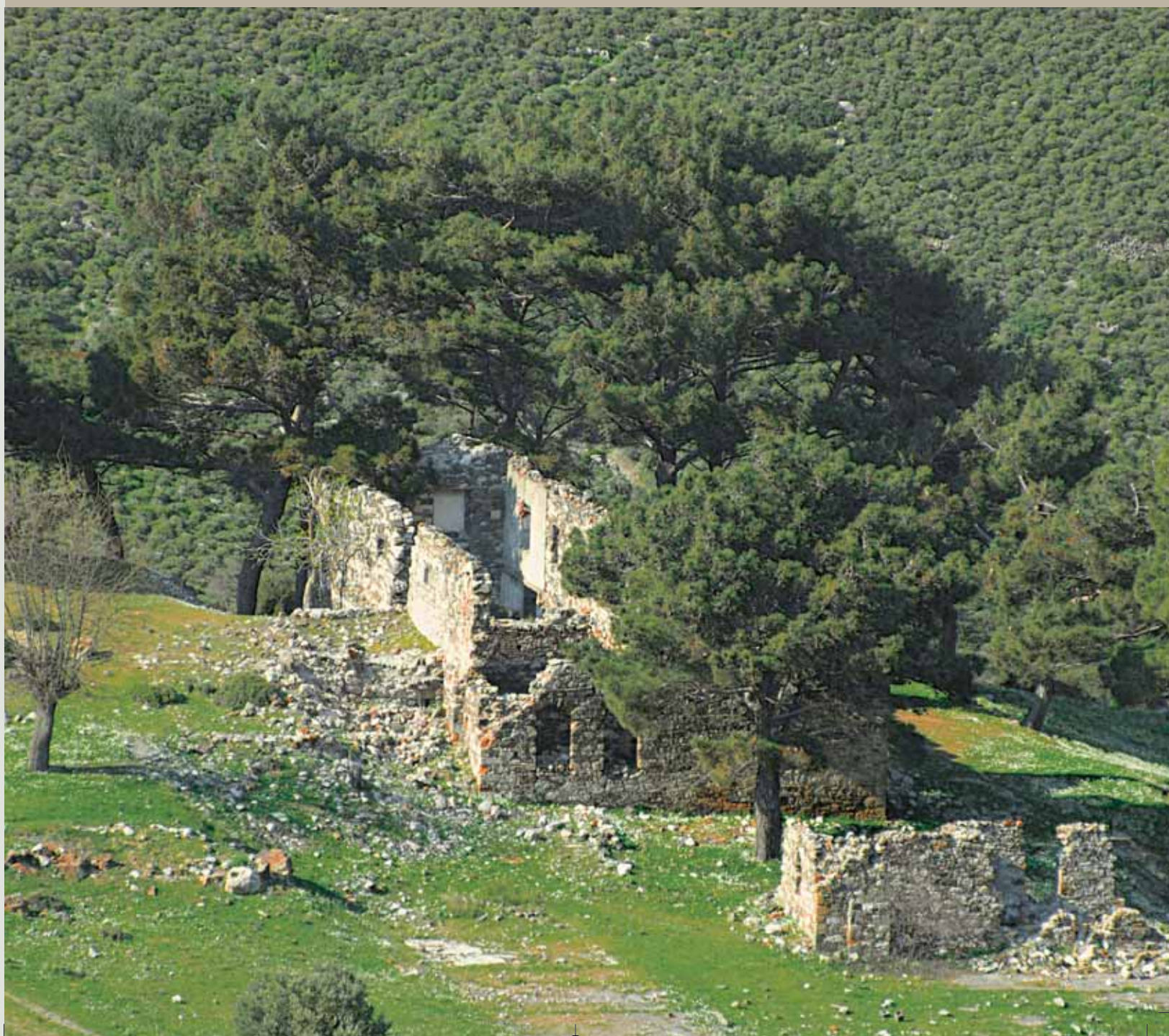
Το 1888 κατοικούσαν εκεί 40 ελληνικές οικογένειες και 3 τουρκικές. Το 1904 ζούσαν στο χωριό 350 Έλληνες και 20 Τούρκοι. Το 1911 κατοικούσαν 407 Έλληνες και 6 Τούρκοι. Το 1914 εκτοπίστηκαν 400-407 Έλληνες και το 1921 βρισκουμε εκεί 335 Ρωμιούς.

Το Μοναστήρι ήταν τουρκόφωνο χωριό. Τα τραγούδια και τα παραμύθια λέγονταν στα τούρκικα. Λέγεται πως οι πρώτοι κάτοικοι μιλούσαν και έγραφαν ελληνικά, αλλά στην πορεία τα ξέχασαν.

Δεν υπάρχει μαρτυρία για την προέλευση των πρώτων Ελλήνων κατοίκων. Αρκετοί πάντως Έλληνες ήρθαν στο χωριό ως μετανάστες, για να εργασθούν στο παρακείμενο μεταλλείο υδραργύρου. Γενικώς θεωρείται από τα παλιότερα χωριά της Ερυθράας και το όνομά του παραπέμπει σε χρόνους βυζαντινούς, οπότε θα υπήρχε κάπου εκεί μονή.

Τα σπίτια του χωριού ήταν όλα διώροφα, πέτρινα, τα νεότερα σκεπασμένα με κεραμίδια και τα παλιότερα με γκερένι. Στη μέση του χωριού υπήρχε ένα καφενείο και μπροστά απλωνόταν μια πλατεία με λεύκες. Εκεί γίνονταν τα πανηγύρια των Μοναστηριανών. Μια δεύτερη πλατεία

Κτίριο του μεταλλείου υδραργύρου του οίκου Βίτελ στο Μοναστήρι (φωτ. Αϊντίν Τσετίνμποστάνογλου).

Ο μεγάλος πλάτανος δίπλα στην πηγή (επάνω). Η βρύση Κιοϊ Πουνάρ, στην άκρη του Μοναστηριού, από όπου υδρευόταν όλο το χωριό (κάτω αριστ.) και η βρύση Αχιρτζίκ Πουνάρ έξω από το Μοναστήρι (κάτω δεξιά).

Μοναστηριανές οικίες. Όταν χιόνιζε, οι Μοναστηριανοί εγκλωβίζονταν στα σπίτια τους για μέρες.

Οι εγκαταστάσεις του μεταλλείου υδραργύρου του οίκου Βίτελ, στο Μοναστήρι. Εκεί εργάζονταν πολλοί Μοναστηριανοί, αλλά και κάτοικοι των γύρω χωριών. Φωτογραφίες Αϊντίν Τσετίνμποστανόγλου.

ΗΘΗ ΚΙ ΕΘΙΜΑ

ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑ ΣΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ

Την πρώτη μέρα του χρόνου, οι άντρες του χωριού επισκέπτονταν τα σπίτια για να κάνουν ποδαρικό, κρατώντας μια πέτρα, που όσο πιο μεγάλη ήταν, τόσο καλύτερα για το σπιτικό. Έλεγαν στους νοικοκύρηδες:

Καλημέρα κυρ-Βασίλη,
σας έφερα γεροσύνη!
Όσο βάρος έχει,
τόσο μάλαμα κι ασήμι.

Τα τραπέζια ήταν στρωμένα με φαγητά και κρασί μέσα σε κολοκύθα. Οι άντρες τραγουδούσαν, πίναν, χόρευαν και οι γυναίκες δεν παρουσιάζονταν.

Η δεύτερη μέρα, όμως, ήταν δική τους, καθώς οι άντρες έφευγαν από τα σπίτια και αυτές συγκεντρώνονταν όλες μαζί. Πίναν, τραγουδούσαν και χόρευαν, λέγοντας το τούρκικο τραγούδι του Κιόρογλου:

Εγώ είμαι ένας Κιόρογλου,
στο βουνό γυρίζω,
καπνίζω κι ο καπνός
χάνεται πέρα.
Ούτε με παίρνεις
ούτε μ' αφήνεις...

Ό,τι κι αν έκαναν, όσο κι αν μεθούσαν, οι άντρες δεν είχαν δικαίωμα να ανακατευτούν.

Η Ειρήνη Κυριακού-Μαυρουδή από το Μοναστήρι.

Οροπέδιο στον Μίμαντα

ΗΘΗ ΚΙ ΕΘΙΜΑ

ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ – Ο ΚΑΠΑΝΤΑΝ-ΓΙΩΡΓΗΣ

Μία από τις πιο εμβληματικές και ξακουστές μορφές στα Καράμπουρνα ήταν ο Καπάνταν-Γιώργης, ο παλικαράς Γιώργης. Σύμφωνα με τις τουρκικές πηγές, ο Γιώργης ήταν πεχλιβάνης (παλαιστής) στο χωριό Σεκί και ήταν τόσο δυνατός, που η μάνα του έλεγε ότι κανείς δεν μπορεί να νικήσει τον γιο της κι ότι εκείνος ποτέ δεν θα πέθαινε! Μια μέρα, όμως, ο Γιώργης ερωτεύθηκε μια Τουρκάλα από το γειτονικό χωριό. Οι δύο οικογένειες δεν συμφώνησαν και τον επέπληξαν. Εκείνος δεν υπάκουσε και μια μέρα τον βρήκαν μαχαιρωμένο σ' ένα έρημο σοκάκι. Ποτέ δεν ανακάλυψαν ποιος τον μαχαίρωσε και από τότε το θρυλικό παλικάρι από τα Καράμπουρνα τραγουδιέται από Έλληνες και Τούρκους.

(Πληροφορίες Νεβζαντέ Ορχόν)

Το χόμα στο Σαΐπι είναι ζεστό
–αμάν, αμάν– είναι ζεστό.
Μας πρόδωσαν να σφάξουν τον ένα από μας.
Η μάνα του Γιώργη τώρα τί θα κάνει;
–αμάν, αμάν– τώρα τί θα κάνει;
Αμάν, Γιώργη, με ντέρτια Γιώργη,
και δεν μπόρεσες να ξυπνήσεις.
Δεν άντεξες από την πληγή που δέχτηκες
από το χαντζάρι.
Τα νερά του Σαΐπιού είναι κρύα, κρύα
– αμάν, αμάν.
Ν' ανεβώ στην αυλή του κονακιού
να δω το Σαΐπι.
Εκείνη που αγαπά ο Γιώργης
δεν είναι κορίτσι, είναι νύφη
–αμάν, αμάν– δεν είναι κορίτσι, είναι νύφη.
Αμάν, Γιώργη, με ντέρτια Γιώργη,
έγινες παλικαράς.
Στην ανηφόρα Ασλαματζίκ αποκοιμήθηκες,
αμάν, Γιώργη, με ντέρτια Γιώργη,
και δεν μπόρεσες να ξυπνήσεις.
Δεν άντεξες από την πληγή που δέχτηκες
από το χαντζάρι.
Βγήκα και από το Σαΐπι,
αλλά δεν βρήκα δρόμο
–αμάν, αμάν– αλλά δεν βρήκα δρόμο.
Δε βρήκα τόπο να θέσω το μπόγο μου.
Δεν μπόρεσα να βοηθήσω
τον αγαπημένο μου Γιώργη
–αμάν, αμάν– δεν μπόρεσα να βοηθήσω.
Αμάν, Γιώργη, με ντέρτια Γιώργη,
έγινες παλικαράς.

Στην ανηφόρα Ασλαματζίκ αποκοιμήθηκες,
αμάν, Γιώργη, με ντέρτια Γιώργη,
και δεν μπόρεσες να ξυπνήσεις.
Δεν άντεξες από την πληγή που δέχτηκες
από το χαντζάρι.

(Μετάφραση από τα τουρκικά:
Θανάσης Τσίμπης)

Ενώ οι τουρκικές πηγές δίνουν έμφαση στον έρωτα του Καπάνταν-Γιώργη με μία Τουρκάλα, οι ελληνικές τονίζουν την κοινωνική του δράση. Ο Γιώργης έμεινε ξακουστός για τις υπηρεσίες που προσέφερε στους φτωχούς και ανήμπορους ανθρώπους και, κυρίως, στις φτωχές κοπέλες που δεν είχαν προίκα για να παντρευτούν. Έβρισκε τους πλούσιους και με τη δύναμή του έπαιρνε χρήματα και προίκιζε τις φτωχές. Οι πλούσιοι κατεδίωκαν τον Γιώργη, τον αιχμαλώτισαν, μα αυτός δραπέτευσε. Όσπου, μετά από ενέδρα, τον σκότωσαν.

Ο θρύλος του Καπάνταν-Γιώργη θυμίζει έντονα αυτόν του Τσακιτζή Μεχμέτ Εφέ, που έδρασε στα χωριά του Οδεμισιού και χιλιотραγουδήθηκε από τον λαό της Μικρασίας. Οι Καραμπουρνιώτες, πρόσφυγες πια στην Ελλάδα, έχοντας δοκιμάσει στο πετσί τους την κοινωνική αδικία, τραγουδούσαν τον Καπάνταν-Γιώργη, επαναβεβαιώνοντας αυτόν τον παλιό κώδικα λαϊκής ιδεολογίας, που εκφραζόταν με τη δράση του παλικαριού από τα Καράμπουρνα, υπέρ των φτωχών.

Αμάν Γιώργη, Καπάνταν-Γιώργη,
έγινες λεβέντης.
Τους νέους και τους γέρους
τους βοήθαγες πολύ.
Έκατσε στο μαγαζί, Γιώργη, για να φας ψωμί.
Αμάν, Γιώργη, Καπάνταν-Γιώργη,
ρίξαν και σε σκοτώσανε!
Όταν μάθανε, Γιώργη, ότι σε σκοτώσανε,
οι μανάδες και οι πατεράδες
την ελπίδα κόψανε.
Αμάν, Γιώργη, Καπάνταν-Γιώργη,
όλα μαύρα γίνηκαν
και τα κορίτσια και τα αγόρια
τις ελπίδες κόψανε.

(Μετάφραση από τα τουρκικά:
Μαριάνθη Στρατή-Γιαλαμά)

ΜΙΚΡΟ ΜΟΥΡΝΤΟΥΒΑΝΙ

Το Μικρό Μουρντουβάνι ήταν χτισμένο σε κοιλάδα, πάνω στο δημόσιο δρόμο Βουρλών-Αχιρλιού και σε απόσταση 2½ χλμ. από την παραλία. Σε όλη την περιοχή, που ονομαζόταν Μουρντουβάνια, βρίσκονταν επίσης τα χωριά Τεκές, Μεγάλο Μουρντουβάνι, Τσατάλκαγιάς και Τσιγκέν Μαχαλάς. Το Μικρό Μουρντουβάνι λεγόταν επίσης και Μικρό Χωριό ή Άν-Γιώργης, από την ομώνυμη εκκλησία του. Οι Τεκελήδες από τη μεριά τους το ονόμαζαν Πίσω Χωριό και τους κατοίκους του Πισωχωριανούς. Στα τουρκικά λεγόταν Κιουτσούκ Μορντογάν. Την περιοχή των Μουρντουβανιών οι αρχαίζοντες λόγιοι του 19ου αι. την εξελλήνισαν ως... Μολδοβάνια! Φυσικά δεν έχει καμιά σχέση με τη Μολδαβία. Το όνομα Μορντογάν στα τουρκικά σημαίνει μαβί γεράκι.

Το Μικρό Μουρντουβάνι, στα 1885 είχε 460 Έλληνες, ενώ στα 1888, 63 ελληνικές οικογένειες και 95 τουρκικές. Το 1904 ζούσαν εκεί 825 Έλληνες και το 1911 750 Ρωμιοί και 550 Τούρκοι. Το 1914 εκδιώχθηκαν 800-880 Έλληνες. Στα 1921 κατοικούσαν 689 Έλληνες και 600 Τούρκοι.

Οι Έλληνες κάτοικοι του χωριού ήταν έποικοι από την ηπειρωτική Ελλάδα, κυρίως Μοραΐτες. Όταν πρωτοήρθαν, εργάζονταν για τους ντόπιους αγάδες, ώσπου απέκτησαν δικές τους περιουσίες. Μιλούσαν ελληνικά παντού, στα σπίτια, στην εκ-

κλησία, στο σχολείο. Την τουρκική τη χρησιμοποιούσαν στις συναλλαγές τους με τους Τούρκους.

Ο ελληνικός μαχαλάς χωριζόταν από τον τουρκικό με έναν δρόμο. Τα σπίτια ήταν όλα λιθόκτιστα. Στη μέση του χωριού ήταν η αγορά με τα καφενεία και τα μαγαζιά. Οι δρόμοι ήταν καλντερίμια. Στο χωριό υπήρχαν πολλά πηγάδια, από τα οποία υδρεύονταν οι χωριανοί. Σε ένα ρέμα, υπήρχαν δύο βρύσες, η μία λεγόταν *Φλέβα* και η άλλη *Αλίτσικο*.

Εκκλησία του Μικρού Μουρντουβανιού ήταν ο Άγιος Γεώργιος. Ήταν χτισμένη με πέτρα, είχε θόλο και ήταν σκεπασμένη με κεραμίδια. Εσωτερικά είχε ξύλινο τέμπλο, γυναικωνίτη με καφάσια και δύο πολυελαίους. Η καμπάνα ήταν κρεμασμένη σε μια μουριά και ο αύλειος χώρος ήταν στρωμένος με πλάκες.

Εωκλήσια υπήρχαν: του Αγίου Βασιλείου σε έναν λοφίσκο, 10 λεπτά από το χωριό· ο Άν-Λιας, 20 λεπτά από το χωριό, πηγαίνοντας για τον Τεκέ, στο μέρος που λεγόταν Κάγιαλτζι· ο Άγιος Ιωάννης στο Κιορφέζι, δίπλα στη θάλασσα· το ξωκλήσι της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού, στα μισά του δρόμου για το Βατζίκι· του Σωτήρος Χριστού μετά τον κάμπο για το Βατζίκι, πίσω από το βουνό.

Τον Μάρτιο του 1921 λειτουργούσαν στο Μικρό

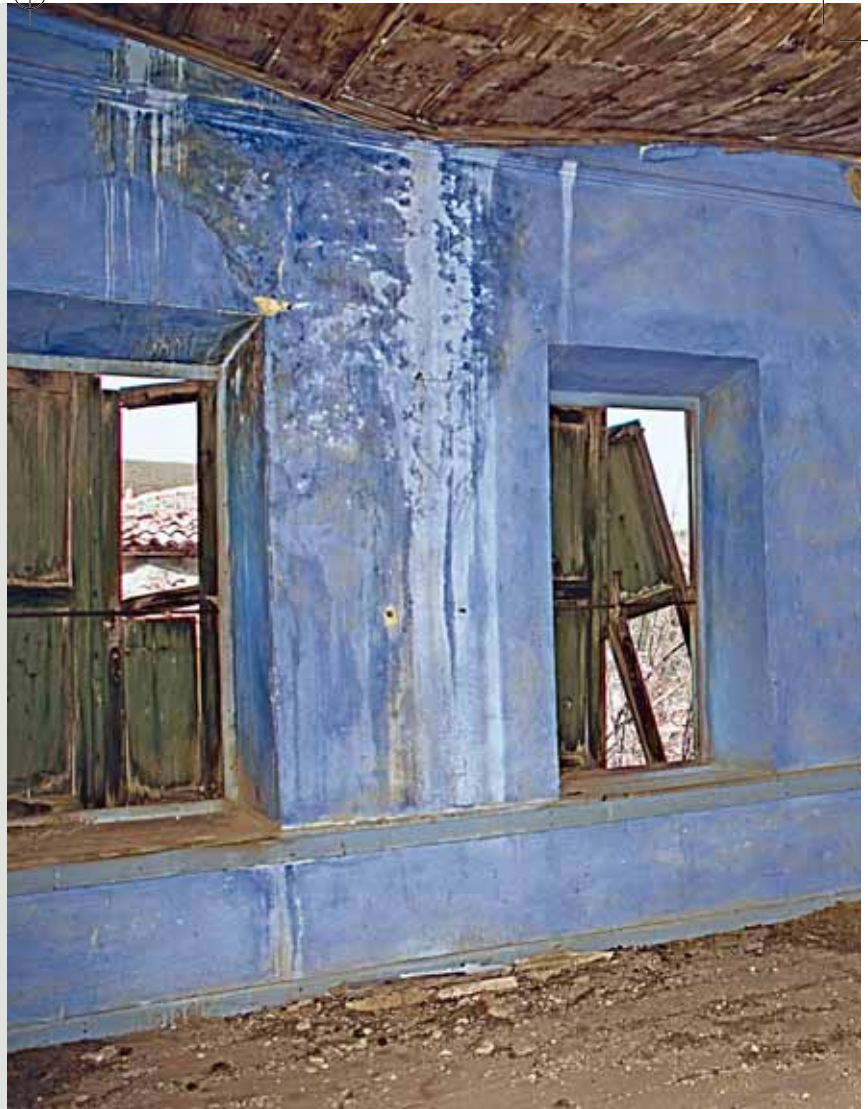
Ελληνικές αρχοντικές κατοικίες

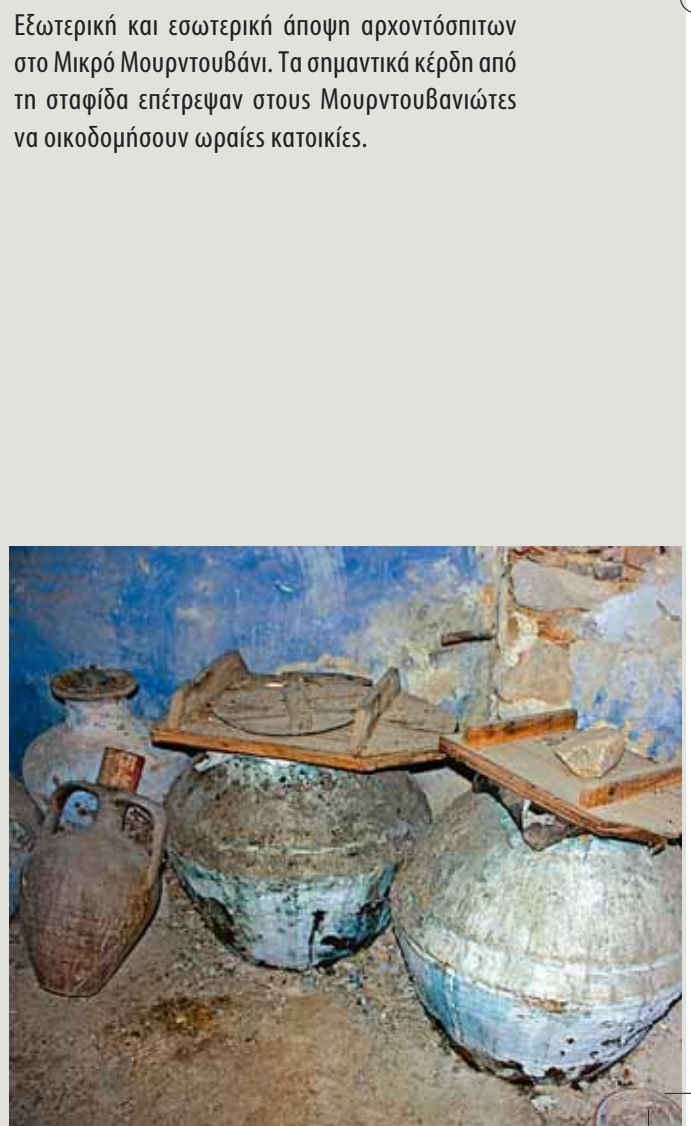
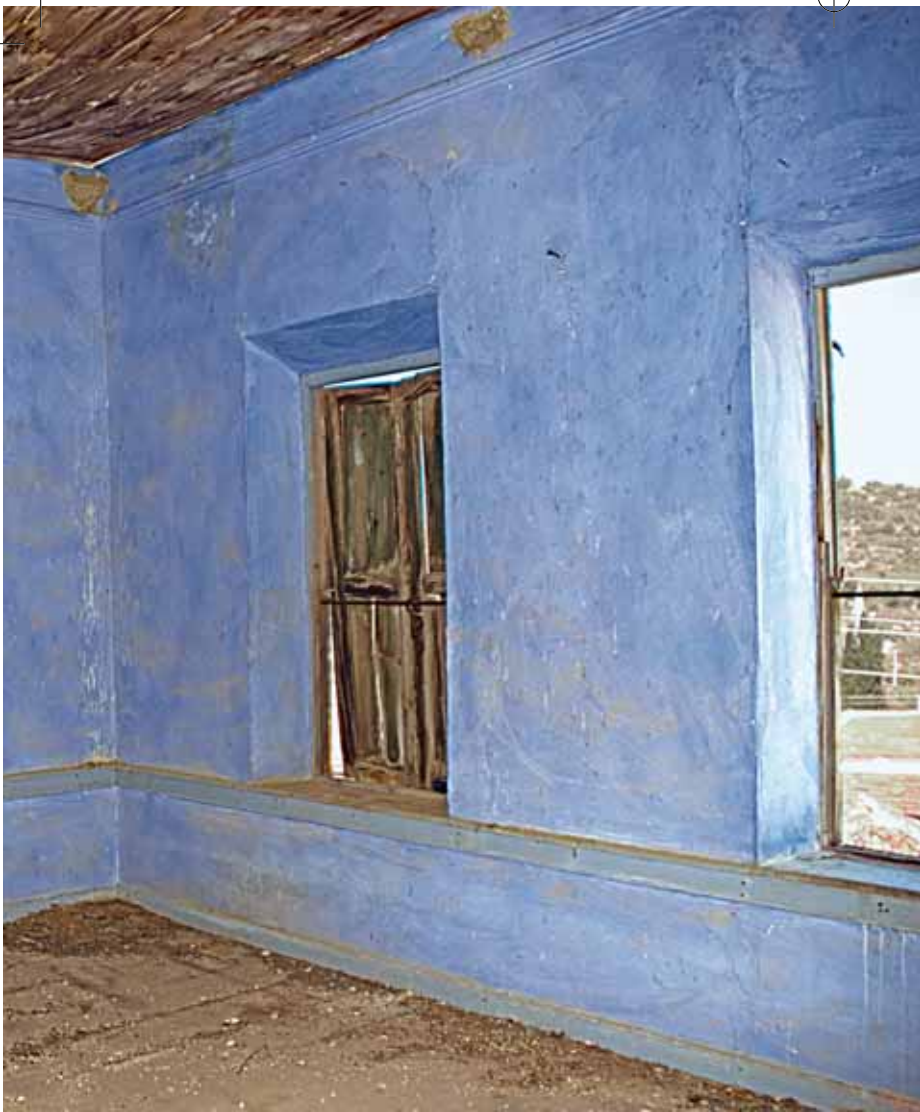
Μουρντουβάνι αρρεναγωγείο με 43 μαθητές και έναν δάσκαλο και παρθεναγωγείο με 33 μαθήτριες και μία δασκάλα. Το κτίριο του σχολείου βρισκόταν στον αυλόγυρο του Αγίου Γεωργίου.

Πηγαίνοντας στο Κιοσέντερε υπήρχε μια παραλία που λεγόταν Ασμάκι. Εκεί γύρω υπήρχε μικρός κάμπος με αμπέλια. Κατά τη Σκάλα, υπήρχε άλλη παραθαλάσσια τοποθεσία με κτήματα που λεγόταν Αρδίτσι (Αγριοκυπάρισσο). Στο δρόμο για το Λυθρί, τέσσερις ώρες από το χωριό, υπήρχε ο κάμπος που λεγόταν Βατζίκι (Οβατζίκ = μικρή πεδιάδα). Εκεί είχαν κτήματα Έλληνες Μουρντουβανιώτες και Τούρκοι από το Κιοσέντερε. Καλλιεργούσαν στάρι, κριθάρι, ρεβύθια και βίκο. Στη μέση του κάμπου υπήρχε λόφος με ερειπωμένα σπίτια, που τα αποκαλούσαν «Γενοβέζικα».

Για τους κατοίκους της Ερυθραίας ο όρος «γενοβέζικα» ή «γκενεβέζικα» δεν σήμαινε απαραίτητα ότι ήταν κτισμένα από τους Γενοβέζους, αλλά προσδιόριζε καθετί παλιό είτε βυζαντινό είτε ιταλικό. Έλεγαν, π.χ., «γκενεβέζικα λιόδεντρα», δηλαδή αιωνόβια ελαιόδεντρα, «γκενοβέζικα πηγάδια» κ.ο.κ. Η παρουσία των Γενοβέζων στο Ανατολικό Αιγαίο χρονολογείται από τον 12ο αι., όταν οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες τους παραχώρησαν σημαντικά εμπορικά προνόμια.

Εξωτερική και εσωτερική άποψη αρχοντόσπιτων στο Μικρό Μουρντουβάνι. Τα σημαντικά κέρδη από τη σταφίδα επέτρεψαν στους Μουρντουβανιώτες να οικοδομήσουν ωραίες κατοικίες.

ΤΖΑΜΠΟΥΝΑΡΙ Η ΜΕΓΑΛΟ ΜΟΥΡΝΤΟΥΒΑΝΙ

Το Τζαμπουνάρι ή Ιντζέμπουνάρ ήταν το μεγαλύτερο χωριό στην περιοχή των Μουρντουβανιών, γι' αυτό και ονομαζόταν Μεγάλο Μουρντουβάνι. Την ονομασία του την έλαβε λόγω της ύπαρξης μιας βρύσης με καλό νερό στην είσοδο του χωριού (Ιντζέπινάρ = «λεπτή» πηγή, καλή πηγή). Από λάθος, σε κάποιες πηγές αναφέρεται και ως Γενιτζέ Μπουνάρ (νέα πηγή).

Ήταν χτισμένο σε υψόμετρο 150 μέτρων, στην ανατολική πλευρά του Κουρένταγ, νοτιοανατολικού πρόβουνου του Μίμαντος και σε απόσταση 2 χλμ. από τη θάλασσα.

Το 1885 ζούσαν στο χωριό 1.700 Έλληνες, ενώ το 1888 βρισκόταν εκεί 160 ρωμικές οικογένειες. Το 1906 κατοικούσαν 1.000 Έλληνες και το 1911 1.046. Το 1914 εκτοπίστηκαν 1.152-1.200 και το 1921 απογράφηκαν 950 Ρωμιοί.

Οι κάτοικοι του Ιντζέμπουνάρ ήταν όλοι Έλληνες, ντόπιοι ή με καταγωγή από την Κάρυστο και τον Μοριά, και μιλούσαν την ελληνική γλώσσα.

Τα σπίτια ήταν χτισμένα σε πλαγιά, ανάμεσα σε αμπέλια και ελιές. Νερά υπήρχαν άφθονα και το χωριό ήταν μέσα στην πρασινάδα. Τα καλντερίμια του χωριού ήταν στρωμένα με φυτευτές πέτρες.

Το χρυσάφι του Μουρντουβανιού ήταν η σταφίδα του. Εταιρείες, όπως η «Φλώρος και Κωνσταντινίδης» των Βουρλών, τη φόρτωναν στη Σκάλα και την εμπορεύονταν στη Σμύρνη ή στις διεθνείς αγορές.

Εκκλησία του χωριού ήταν η Κοίμηση της Θεοτόκου. Αυτή όριζε όλα τα ξωκλήσια του τόπου. Ήταν τρισυπόστατη, με κτιστό καμπαναριό και δύο καμπάνες. Βρισκόταν στο νοτιοδυτικό μέρος του χωριού. Ξωκλήσια της περιοχής ήταν: η Παναγία της Παπαντής, κοντά στη Σκάλα· το εκκλησάκι του Σωτήρος Σταυρού, στον Γκέρετζε· ο Άγιος Δημήτριος και ο Άν-Γιάννης στο Κιορφέζι και το εκκλησάκι του Σωτήρος στην περιοχή Μοναστήρι.

Στον αυλόγυρο της εκκλησίας βρισκόταν το δημοτικό σχολείο θηλέων και πιο κάτω χωριστά το δημοτικό αρρένων. Τον Μάρτιο του 1921 φοιτούσαν σε αυτά 101 μαθήτρες και 114 μαθητές, αντίστοιχα.

Εσωτερική άποψη δώροφης ελληνικής κατοικίας στο Τζαμπουνάρι, που κατοικείται ακόμη.

Πρόσοψη δίπατης κατοικίας και το εσωτερικό της σκεπής της (επάνω και αριστερά). Βρύση προς τη μεριά του Τεκέ. Ίσως αυτή να είχε το καλό νερό και έδωσε την ονομασία της στο χωριό (δεξιά).

ΤΑ ΤΟΥΡΚΙΚΑ ΧΩΡΙΑ ΤΩΝ ΚΑΡΑΜΠΟΥΡΝΩΝ

Στη χερσόνησο των Καράμπουρνων συναντούμε τη διαχρονική ύπαρξη αμιγών τουρκικών χωριών. Στα ανατολικά του Κιουτσούκπαχτσέ βρίσκουμε το χωριό Γιάϊλας, που το 1888 είχε 40 οικογένειες. Στα νοτιοανατολικά του Γενίλιμανιού βρίσκεται το Μπόζκιοϊ, μαζί με τους δύο μικρούς οικισμούς Ασαρτζίκ και Τσουλού. Νοτίως του Αμπαρσεκιού το Τεπετζίκι, ενώ άλλα τουρκοχώρια ήταν επίσης το Ινετζίκι με 50 οικογένειες (1888), ο Εγλέν-Χοτζάς ή Γιλάν Χότζας με 120 οικογένειες και το Σεκί-Κιοσέ-Δερέ με 160 οικογένειες. Στο Κιοσέ Ντερέ έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η παρουσία 15 ελληνικών οικογενειών, καθώς και η ύπαρξη ναΐσκου του Αγίου Γεωργίου.

Βόρεια του Τεκέ είναι ο Τσιγκενέ Μαχαλέ (Γυφτομαχαλάς) με 30 οικογένειες. Στα νότια, ο Τσατάλ-Καγιάς με 60 οικογένειες. Άλλα τουρκικά χωριά ήταν το Αγαλάρ-Σεκί, το Χατζιλάρι και το

Χισαρτζίκι. Στα νότια του Μίμαντος βρισκόταν ο εποχικός οικισμός Πάνω Βατζίκι, ενώ στα σύνορα με τους καζάδες Τσεσμέ και Βουρλών ήταν το χωριό Μπαλούκλαβας ή Μπαλικλή Οβά, όπου το 1888 ζούσαν 50 τουρκικές οικογένειες.

Επί συνόλου 15.724 κατοίκων του καζά των Καράμπουρνων, οι Τούρκοι έφταναν τους 6.507, ενώ οι Έλληνες ήταν 9.217 (Νοταράς, 1921).

Αυτά τα μικρά τουρκοχώρια εξαρτιώνταν από τους Έλληνες εμπόρους της ευρύτερης περιοχής. Γι' αυτό και πολλά απ' αυτά, μετά το 1922, κυριολεκτικά άδειασαν από κατοίκους, που έφυγαν για τη Σμύρνη ή αλλού, αναζητώντας τουλάχιστον τον επιούσιο.

Άποψη του χωριού Κιοσέντερε. Στα δεξιά διακρίνεται επίσης το χωριό Εγλέν Χοτζάς και στα αριστερά το χωριό Ινετζίκι.

Οι Τούρκοι Σαρπιντζικιώτες εορτάζουν το Ραμαζάνι, βράζοντας κρέας στα καζάνια. Φωτ. Αϊντίν Τσετίνμποσάνογλου, 2009.

Κοπάδι προβάτων στον δρόμο για το Μοναστήρι (επάνω αριστερά). Γίδια έξω από το Αχιρλί (κάτω αριστερά). Συγκέντρωση και κούρεμα των γιδιών. Οι Τούρκοι ονομάζουν τη διαδικασία *κιρκίμ* (επάνω και κάτω, φωτογραφίες Αϊντίν Τσετίνμποστανόγλου, 1999).

Ταλιάνι στο Ντολούν Γκαζ (σελ. 156-157, φωτ. Αϊντίν Τσετίνμποστανόγλου, 1997).

ΑΛΙΕΙΑ

ΤΑΛΙΑΝΙΑ

Οι Καραμπουρνιώτες γνώριζαν την εποχή των ψαριών και έστηναν πασσάλους μέσα στη θάλασσα. Σε αυτούς έδεναν τα δύο άκρα από τα δίχτυα και τα άλλα δύο στην ξηρά, σχηματίζοντας μεγάλη απόχνη. Καθώς κατέβαιναν τα κοπάδια,

έριχναν πέτρες και τα εγκλώβιζαν. Στο μεταξύ, από την ξηρά, σήκωναν τις άκριες των δικτυών και τα έκλειναν μέσα. Τα ψάρια που έπιαναν με αυτόν τον τρόπο τα έλεγαν ταλιανιστά ή νταλιανίσα.

Ταλιάνι στο Μπαντέμ Μπουκιού (επάνω) και ταλιάνι στο Ντολούν Γκαζ (κάτω). Φωτογραφίες Αϊντίν Τσετίνμποστάνογλου.

**ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΑΡΜΟΣΤΕΙΑΣ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ
ΠΡΟΣ ΤΙΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΓΙΑ ΚΑΛΥΨΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΑΝΑΓΚΩΝ**

α/α	ΟΝΟΜΑ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ	ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΑΠΟΦΑΣΕΩΣ	ΠΟΣΟΝ ΧΟΡΗΓΗΘΕΝ	
			Δραχμαί	λίραι τουρκικαί
10	Μοσχονήσια	5.12.1920	18.000	-
11	Μητρόπολις Κρήνης	11.12.1920	60.000	-
12	Άξάριον	11.12.1920	14.875	-
13	Κλησέκιοϊ (Π.)	26.12.1920	4.000	-
14	Μεγάλο Μολδοβάνι	14.1.1921	8.000	-
15	Τεκές Μολδοβανίου	14.1.1921	4.500	-
16	Μικρόν Μολδοβάνι	14.1.1921	4.500	-
17	Άμπάρ Σεκί	14.1.1921	1.500	-
18	Σαίπιον	14.1.1921	6.000	-
19	Άχυρλι	14.1.1921	7.000	-
20	Μοναστήριον	14.1.1921	4.000	-
21	Τεπεπόζιον	14.1.1921	3.500	-
22	Γενί Λιμάν	14.1.1921	3.000	-
23	Χασεκή	14.1.1921	3.000	-
24	Σαρπιντζίκιον	14.1.1921	2.000	-
25	Σαζάκι	14.1.1921	4.000	-
26	Βοϊνάκιον	14.1.1921	5.000	-
27	Σαλμάνι	14.1.1921	4.000	-
28	Δενιζ γκερέν	14.1.1921	4.000	-
29	Έγρι λιμάν	14.1.1921	1.500	-
30	Κιουτζούκ Βαξέ	14.1.1921	2.500	-
31	Μελί	14.1.1921	9.000	-
32	Άλῆ ἀγᾶ	16.1.1921	8.000	-
33	Σερέκιοϊ	16.1.1921	6.400	-
34	Κεμέρι	16.1.1921	10.000	-
35	Άδραμμύτιον	16.1.1921	9.500	-
36	Φρένελι	16.1.1921	4.500	-
37	Καπακούμ	16.1.1921	4.000	-
38	Έγγλεζονήσι	16.1.1921	500	-
39	Κινίκ (συμπλ.)	12.2.1921	8.000	-
40	Βάρη	25.2.1921	2.000	-
41	Ούλουτζάκ	13.3.1921	3.000	-
42	Τσανταρλή	13.3.1921	20.000	-
43	Τσακμακλί	13.3.1921	4.000	-
44	Γκιούλ Βαξέ	13.3.1921	3.000	-
45	Κιλισμάνιον	13.3.1921	1.000	-
46	Άτσανός	13.3.1921	8.000	-

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Τα στοιχεία του παρόντος κεφαλαίου ελήφθησαν από τα βιβλία του Δαβίδ Αντωνίου *Η Εκπαίδευση στη Δυτική Μικρά Ασία (Περιοχή Ελληνικής Διοικήσεως Σμύρνης) 1919-1922*, τόμ. Α΄ και Β΄, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 2007.

Α΄ Διωγμός

Τον Δεκέμβριο του 1913 και ενόψει του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, έφθασε στην Κωνσταντινούπολη μια γερμανική αποστολή με επικεφαλής τον Λίμαν φον Σάντερς, προκειμένου να αναδιοργανώσει τον στρατό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι Γερμανοί στρατιωτικοί υπέδειξαν στους Τούρκους την εκδίωξη των Ελλήνων της Θράκης, της Βιθυνίας, της Μυσίας, της Τρωάδας και της Ιωνίας, διότι η ύπαρξή τους αποτελούσε δήθεν τεράστια απειλή σε περίπτωση πολέμου.

Από την πλευρά τους οι Νεότουρκοι επεδίωκαν τον πλήρη εκτουρκισμό της χώρας τους. Και τώρα βρήκαν την ευκαιρία. Οι διωγμοί στην Ερυθραία άρχισαν στις 12 Μαΐου. Όλοι οι Έλληνες των καζάδων Σιβρισαρίου, Τσεσμέ και Καραμπουρνων, περίπου 70.000 άνθρωποι, απελάθηκαν στην Ελλάδα. Οι εκτοπισθέντες Έλληνες των Καραμπουρνων ανήλθαν στους 12.540.

Τηλεγράφημα του Υπουργείου Εξωτερικών που αναγγέλλει τον διωγμό των Ελλήνων της Ερυθραίας. Τα εκ παραδρομής λάθη (π.χ. Γουδί, Ραζά, Λύθριον) του κειμένου υποδηλώνουν το επεισόδιο της κατάστασης. Αρχείο Μουσείου Μπενάκη.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

173/79

438

Μιτυλήνη

Έπειγον.

30 Μαΐου 12.40 μμ

Τηλ/μα Νομάρχου Χίου εις νησίδα Γουδι συνεκεντρώθησαν 1250 οικογένειαι ὧν ἡμίσεις ἔχουσιν ἀνάγκην διατροφῆς. Ἐκεῖθεν δίδονται πληροφορίες περὶ καθημερινῶν συγκρούσεων μεταξύ Τούρκων καὶ Ἐρυθραίων καὶ περὶ καθημερινῆς ἀποστολῆς ὀπλῶν καὶ πολεμοφοδίων. Εἰς Λύθριον ἐπίσης ἤρχισε διωγμὸς Καραμπουρνοῦ, Γκιουλμπαζέ καὶ Βρούουλα. Πλοῖον Ἐταιρείας Ραζά ὁρμοῦν ἐξ Ἐρυθραίας καὶ φέρον Τούρκους στρατιώτας συλλαμβάνει πλοῖα μεταφέροντα πρόσφυγας εἰς Γουδι ἐνσπείρει πανικόν. Χθὲς περιέπλεεν εἰς ἀπόστασιν 6 παλαιῶν μιλίων ἀπὸ νῆσον Γουδί. Χθὲς κάτοικοι Μελλὶ ἐπυρπόλησαν στρατιωτικὸν ἐκεῖ σταθμὸν καὶ ἐφόνευσαν Ὀθωμανοὺς στρατιώτας. Κατὰ τηλ/μα Διοικ. Ἀντιπροσώπου Πλωμαρίου 13 πρόσφυγες ἐλθόντες εἰς Ἀλλῆ Ἀγῆ λέγουσιν ὅτι ἐγένετο σφαγὴ 700 ἀτόμων. Ἀποστείλαμεν σήμερον ἀρμόπλοιον ἐκεῖ πρὸς παραλαβὴν ἐτέρων ἀναφερομένων. – Πετυχάκις

ΑΜΕΡΙΚΗ

Πολλοί ήταν οι Καραμπουρνιώτες, που κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, αλλά και νωρίτερα, κυρίως μετά την άνοδο των Νεοτούρκων στην εξουσία, θέλησαν να δοκιμάσουν την τύχη τους στην Αμερική.

Μελιώτες μετανάστες στην πόλη Μπέθλεμ των ΗΠΑ, όπου ίδρυσαν κοινότητα με την ονομασία «Καράβουρνα» και πολιτιστικό σύλλογο, το 1936, με την επωνυμία «Μίμας».

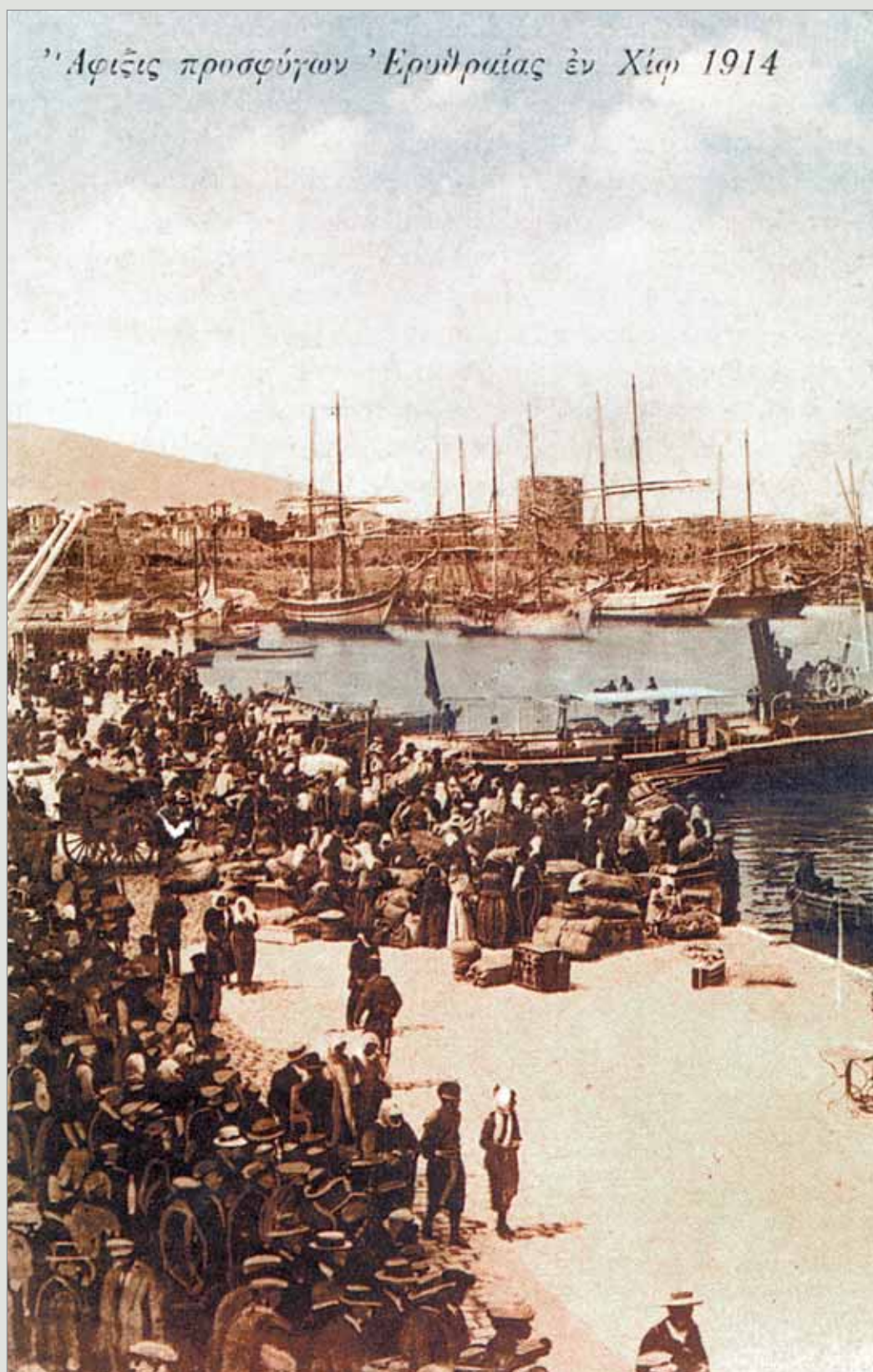

Ληξιαρχική πράξη γεννήσεως της Πούλιας Μαυρουδή από το Σαρπιντζίκι, στη Θεσσαλονίκη κατά τον Α΄ Διωγμό (δεξιά). Νέονυμφη η ίδια με τον σύζυγό της Βασίλειο Χατζηλευθερίου από το Ρένκιοϊ των Δαρδανελίων (επάνω). Αρχείο Λαογραφικού Μουσείου Μικρασιατών Γλύφας «Δανιήλ Φλίγκος».

Πιστοποιητικό στρατολογίας (αριστερά) του Νικολάου Παπαγεωργίου (επάνω) από το Σαρπιντζίκι, στη Θεσσαλονίκη, κατά τον Α΄ Διωγμό. Αρχείο Λαογραφικού Μουσείου Μικρασιατών Γλύφας «Δανιήλ Φλίγκος».

Ἀπὸ τὴν 12 Μαΐου μέχρι τὰ τέλη Ἰουνίου 1914 γύρω στὴν 70.000 Ἐρυθραῖοι ἀναγκάστηκαν νὰ εγκαταλείψουν τὴν Ἐρυθραία. (Μαριάννα Κορομπλά – Θεοδωρὸς Κοντάρης, *Ἐρυθραία, Ἐνας εὐλογημένος μικρόκοσμος στὴν καρδιά τῆς Ἰωνίας*, Πολιτιστικὴ Ἐταιρεία «Πανόραμα», 1997, σελ.150).

Πρόσφυγες στη Θεσσαλονίκη κατά τον Α΄ Διωγμό (Σπύρος Λαζαρίδης, Δί' εγκαταστάσεως 1914, φωτ. αρχείο Γιάννη Μέγα).

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΡΑΜΠΟΥΡΝΙΩΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

«Οί εὐσεβάστως ὑποφαινόμενοι μέλη τῶν Ἐπιτροπῶν τῶν ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Καράβουρνα τῆς Ἐρυθραίας Χερσονήσου χωρίων: Γενὴ Λιμάνι, Σαρπιντζίκι, Τεπεμπόζ, Μοναστηρίου, Ἀχρηλί, Σαΐπι, Μολδοβανίων καὶ Ἐγγλεζονησίου, ἀντιπροσωπεύοντες ἑξακοσίας καὶ πλέον οἰκογενεῖας προσφευγούσας ἐν Θεσσαλονίκη ἤτοι ὑπερτρισχίλια ἄτομα, προαγόμεθα ὅπως ὑποβάλωμεν τῇ Ὑμετέρᾳ Ἐξοχότητι καὶ δι' αὐτῆς τῇ Σεβαστῇ Κυβερνήσει τὴν κατωτέρω ἐναγώνιον καὶ ἐπίμονον ἱκεσίαν.

Ὁ προσφυγικὸς οὗτος κόσμος, ὁ δεινῶς ἀπὸ πενταετίας δοκιμασθεὶς καὶ τάλαιπωροθεὶς, συντηρήθη ἀφ' ἑνὸς μὲν χάρις εἰς τὴν φιλόστοργον μεριμνὰν τῆς Σεβαστῆς Κυβερνήσεως καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς ποικίλης ἐργασίας του εἰς τὰ ἔργα τῶν ἐν Μακεδονίᾳ Συμμαχικῶν στρατευμάτων. Ἀπὸ τῆς ἐντεῦθεν ὁμως ἀναχωρήσεως τῶν τελευταίων τούτων, ἐκλειψάσης πάσης ἐνταῦθα ἐργασίας, οἱ ὡς ἄνω πρόσφυγες εὐρίσκονται ἐνώπιον τρομεροῦ ἀληθῶς προβλήματος, τοῦ προβλήματος αὐτῆς τῆς ζωῆς.

Εἶναι φορικτὴ ἡ θεὰ τόσων οἰκογενειῶν μὴ ἔχουσῶν πλέον πόθεν νὰ πορισθῶσι τὸν ἐπιούσιον καὶ ἐξαντλουσῶν καὶ τὴν ἐλαχίστην τῶν οἰκονομιῶν, ἅς διὰ τριετοῦς κόπου καὶ μόχθου τινὲς ἐξ αὐτῶν κατῴρθωσαν νὰ σχηματίσωσι.

Τὴν μόνην σωτηρίαν ἐκ τῆς ἀμηχάνου ταύτης θέσεως τῶν ἀνέμενον ἐκ τῆς ταχείας παλινოსτήσεως εἰς τὰς πατρίδας των, ἔνθα περισυλλέγοντες τὰ ναύαγια τῶν περιουσιῶν των καὶ ἐπιδιδόμενοι ἐγκαίρως εἰς τὰς γεωργικὰς καὶ ἀμπελουργικὰς

τῶν ἐργασίας θὰ ἠδύναντο νὰ ἀντιμετωπίσωσι τὸν προσεχῆ χειμῶνα ἄνευ τραγικῶν δι' αὐτοὺς καταστροφῶν.

Ἴκετεύομεν ὁθεν Ὑμᾶς κ. Ἀντιπρόεδρε καὶ τὴν Σεβαστὴν Κυβέρνησιν, ὅπως εὐδοκήσητε καὶ ἐνηργήσητε τὴν παλινόστησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ὡς ἄνω χωρίων μέχρι τῶν ἀρχῶν, εἰ δυνατόν, Σεπτεμβρίου, ὅπως ἀφ' ἑνὸς μὲν κατορθώσῃ οὗτος νὰ περισώσῃ μέρος τουλάχιστον τῶν ἐγκαταλειφθεισῶν ἐρήμων καὶ ἀδεσπότην ἐσοδειῶν τῶν κτημάτων του, καλλιεργήσῃ δ' ἐγκαίρως τὰ ὑπόλοιπα πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν μελλουσῶν ἀναγκῶν του.

Εὐτυχῶς, ὡς πληροφοροῦμεθα καὶ παρὰ τῆς ἐν Σμύρνη πρὸς τοῦτο συσταθείσης Ἐπιτροπῆς μας, οὔτε ὁ αὐτόθι ἀρμοστὴς κ. Στεργιάδης ἀντιτίθεται κατὰ βάθος εἰς τὴν παλινόστησιν τῶν προσφύγων τῆς ἡμετέρας περιφέρειας, καθόσον αὕτη λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως ὄχι μόνον ἐν πλήρει ἀσφαλείᾳ διατελεῖ, ἀλλὰ καὶ καθαρὰ ἀπὸ τῶν πρὸ πενταετίας ἐπιδραμόντων ἀλλοφύλων τυγχάνει.

Θὰ ἦτο δὲ βαρὺ ἀδίκημα ἀλλὰ καὶ ζημία μεγάλῃ νὰ ἀφεθῆ ἐπὶ πλέον ἡ ἡμετέρα περιοχὴ ἔρημος τοῦ γηγενοῦς τῆς πληθυσμοῦ, ὅστις παραμένον ἐπὶ πλέον ἐνταῦθα θὰ διέτρεχε κυριολεκτικῶς τὸν ἐκ πείνης καὶ ψυχῆς θάνατον, ἂν μὴ ἐπρόκειτο νὰ ἐπιβαρύνῃ τὸ δημόσιον ταμεῖον διὰ νέων ἑκατοντάδων χιλιάδων δραχμῶν εἰς μάτην καταναλισκομένων [...]

Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο Μακεδονίας / Γενικὴ Διοίκησις Μακεδονίας / Ἑγγραφο ἀντιπροσώπων προσφύγων πρὸς τὸν Ἀντιπρόεδρον τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, 18.1919, Φάκ. 65 (Σπύρος Λαζαρίδης, Δί' εγκαταστάσεως, 1914).

Β΄ Διωγμός

ΣΑΖΑΚΙ

Τὸ χωριὸ Σαζάκι εἶχε 500 περίπου τουρκόφωνους Ἑλληνες κατοίκους. Βρίσκεται 70 χλμ. ΒΔ τῆς Σμύρνης καὶ 47 ΒΔ τῶν Βουρλῶν. Ἐκκλησιαστικὰ ὑπαγόταν στὴ Μητρόπολη Κρήνης (Τσεσμέ).

1.2.3. ΕΙΧΑΝ ΜΕΙΝΕΙ ΜΟΝΟ ΤΑ ΖΩΑ.*

Μαρτυρία Νικολάου Παπανικολάου

Τὸ '21 πῆγα ἐθελοντὴς στὸν ἑλληνικὸ στρατὸ. Κατάχθηκα στὰ ἔμπεδα τοῦ Μπαλτσόβα, στὴ Σμύρνη. Ἀπὸ κεῖ μ' ἔστειλαν στὰ ἔμπεδα τῆς Φιλαδέλφειας νὰ γυμναστῶ. Ὅταν γυμνάστηκα πῆγα στο Σαλιχλί¹, σ' ἓνα τάγμα τσολιάδων. Μᾶς ἔστειλαν γιὰ καταδίωξη τοῦ Πεχλιβάνη. Εἴχαμε

ἔδρα τὸ Τεπετζίκι² καὶ ἀπὸ κεῖ ἐξορμούσαμε. Πήγαμε Σόμα³, Μπαλούκεσερ⁴, Μιχαλίτσι⁵, Προύσα. Στὸ τέλος φωριάσαμε καὶ μᾶς ἔστειλαν ὅλους στὸ νοσοκομεῖο τῆς Προύσας.

Στὴν ὀπισθοχώρηση βρέθηκα στὸ Ἄϊδί. Ἀπὸ κεῖ, ποδαρόδρομο, μ' ἓναν ὑπολοχαγὸ πήγαμε στὴ Σμύρνη κι ἀπὸ κεῖ στὰ Βουρλά. Ἀπὸ τὰ Βουρλά μαζί μὲ ἄλλους –εἴμαστε καμιά δωδεκαριά, εἴχαμε καὶ δύο ἄλογα κι ἓνα μουλάρη καὶ βάζαμε τὰ

* Ἀπὸ τὸ βιβλίο *Η Ἐξοδος - Μαρτυρίες ἀπὸ τις επαρχίες των Δυτικῶν Παραλίων τῆς Μικρασίας*, Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, εἰσαγωγή, ἐπιλογή κειμένων, ἐπιμέλεια Φ. Δ. Αποστολοπούλου, Αθήνα 1980.

1. Τὸ Σαλιχλί, πόλη 7.000 κατοίκων, τότε, ἀπὸ τοὺς ὁποίους 2.000 Ἑλληνες, ἦταν ἔδρα καζά. Περίπου 9 χλμ. δυτικὰ τοῦ τοποθετοῦνται οἱ ἀρχαῖες Σάρδεις.
2. Τὸ Τεπετζίκι ἦταν κάποιο ὄχυρὸ σημεῖο στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Λυδίας, ἀπ' ὅπου ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐξορμοῦσε πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Μ. Ἀσίας.
3. Σόμα, πόλη μὲ 6.000 κατοίκους ἀπὸ τοὺς ὁποίους 2.000 Ἑλληνες. Ἦταν ἔδρα καζά, πάνω στὸ δημόσιο δρόμο Ἄξαρίου - Περγάμου καὶ σταθμὸς τοῦ σιδηροδρόμου Μαγνησίας - Πανόρμου.
4. Μπαλούκεσερ ἢ Μπαλίκεσίρ εἶναι ἡ ἀρχαία πόλη Ἀδριανουῦ Θῆραι. Βρίσκεται 74 χλμ. Α καὶ ΒΑ τοῦ Ἄδραμντιοῦ καὶ 148 ΒΑ τῆς Σμύρνης.
5. Μιχαλίτσι, τὸ Μιχαλίκιον κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς, πόλη ἔδρα καζά, μὲ 7.800 κατοίκους (πρὸ τοῦ 1922), ἀπὸ τοὺς ὁποίους πολλοὶ Ἑλληνες. Βρίσκεται κοντὰ στὴ λίμνη τῆς Ἀπολλωνιάδας.

Παράσημο ανδρείας του Σαζακιώτη πρόσφυγα Αντώνη Δημητρίου, που υπηρέτησε στον ελληνικό στρατό, κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία. Αρχείο Λαογραφικού Μουσείου Μικρασιατών Γλύφας «Δανιήλ Φλίγκος».

Άπο τὴ Λαγκάδα, μετὰ, πήγαμε κατευθείαν στὴ Χώρα. Εἶχαμε ἐκεῖ γνωστούς ἀπὸ τὸν πρῶτο διωγμό.

Ὅταν ἦρθαμε στὴ Χίο ἤμαστε περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ντόπιους. Ὑποφέραμε ἐμεῖς, ἀλλὰ ὑπόφερε κι ἡ Χίος πολὺ. Οὔτε ἀγκάθια δὲν εἶχαν μείνει. Ἄλλος πήγαινε γιὰ ξύλα, ἄλλος γιὰ κουκουνάρες... Μᾶς κυνηγούσανε πολὺ οἱ ἀγροφύλακες κι ὅλος ὁ κόσμος. Ἄλλος ζητιάνευε, ἄλλος πήγαινε στὰ περιβόλια. Ὅ,τι ἔβρισκε ὁ καθένας, ἔπαιρνε γιὰ νὰ ζήσει.

Στὴ Χίο ἔμεινα ἕνα χρόνο. Μετὰ πῆγα Πάτρα, Κόρινθο καὶ τελικὰ στὸ Βέλο. Ἐκεῖ ἔκανα μερικὰ χρόνια, ἔχω καὶ σπίτι. Ἀπὸ τὸ Βέλο ἦρθα στὴν Ἀθήνα καὶ μετὰ πῆγα στὴν Ἀλεξανδρούπολη, στὴν ἀδερφή μου, κι ἄνοιξα ἐστιατόριο. Σὲ λίγο μοῦ κάπκε τὸ μαγαζὶ κι ἄνοιξα ἄλλο ἐξοχικὸ. Ἐν τῷ μεταξύ ἀρώστησα καὶ ξαναγύρισα στὸ Βέλο. Ἐκεῖ καλλιεργοῦσα περιβόλια. Ἐφυγα ὅμως καὶ πάλι κι ἦρθα στὴν Ἀθήνα γιὰ καλύτερα.

ΑΧΙΡΛΙ

Τὸ χωριὸ Ἀχιρλί εἶναι χτισμένον στὴ ΒΑ πλευρὰ τῆς χερσονήσου Καράμπουρνα καὶ ἀπέχει 1 χλμ. ἀπὸ τὴ θάλασσα. Οἱ κάτοικοί του ἔφταναν τοὺς 1.500 (Ἕλληνες: 200 σπίτια, Τοῦρκοι: 100 σπίτια). Ἦταν ἔδρα ὑποδιοίκησης καὶ ἐκκλησιαστικὰ ὑπαγόταν στὴ Μητρόπολη Κρήνης (Τσεσμέ). Κάτω η Σκάλα τ' Αχιρλιού.

1.2.4 ΓΡΑΜΜΑ ΓΙΑ ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΗ*.

Μαρτυρία Γιώργου Βακάλογλου

Μιά δραματική σελίδα ἦταν ἡ Ἔξοδος ἡ δική μας. Χωρὶς νὰ ἀντιληφθοῦμε τὸ τί μᾶς περίμενε, πεισθήκαμε νὰ παραμείνουμε. Καὶ ἡ λέξη πεισθήκαμε εἶναι συμβατή· ψυχολογικῶς ἦταν ἄλλοι οἱ λόγοι.

Ἡ διαίρεση βενιζελικῶν καὶ βασιλικῶν εἶχε προξενήσει τέτοιο μίσος κατὰ τῶν Μικρασιατῶν ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα, ποὺ εἶχαμε σιχαθεῖ τὴν Ἑλλάδα· ἐμεῖς ἤμασταν κοντὰ καὶ μπορούσαμε νὰ παρακολουθοῦμε.

Δεύτερος λόγος ἦταν οἱ κτηματικὲς περιουσίες ποὺ εἶχαμε ἐκεῖ καὶ τὸ ὅτι δὲν εἶχαμε εἰς βάρος μας τίποτε ἐκ μέρους τῶν Τούρκων. Εἶχαμε καὶ τὸ περιθώριο τῆς δοκιμῆς, ὅπως νομίζαμε, δηλαδὴ ἂν δὲν πάει καλὰ ἡ ὑπόθεση, νὰ φύγουμε.

Κατὰ τοὺς ὄρους τῆς 2ας Μαρτίου**, ξέραμε ὅτι θὰ ἐκκενωθεῖ ἡ Μικρὰ Ἀσία, ἀλλὰ ν' ἀφήσουμε τὸ βέβαιο καὶ νὰ ἔρθουμε στὸ ἀβέβαιο, δὲν τὸ θέλαμε, κι ἐλπίζαμε ὅτι θὰ περνούσαμε μὲ τοὺς Τούρκους εἰρηνικά. Ἐὰν ἤθελες νὰ ψυχολογήσεις τὸν κόσμον, οἱ περισσότεροι δὲ θέλαν νὰ φύγουν καὶ ὡς πρόφασιν ἔβρισκαν: «Βρὲ ἀδερφέ, ἀφοῦ δὲν ἔφυγε ὁ ἄλλος, γιατί νὰ φύγω ἐγώ;»

Ἐμεῖς ὡς Καϊμακαμλίκι εἶχαμε, φυσικά, τηλεφωνικὴ γραμμὴ μὲ τὴ Σμύρνη. Κόπνκε τὸ τηλέφωνο. Ἡ Σμύρνη εἶχε καταληφθεῖ κι ἐμεῖς δὲν τὸ ξέραμε. Ἐνα ἰστιοφόρο πήγαινε σταφίδα στὴ Σμύρνη, τούρκικο μὲ Ἕλληνα πλοίαρχο, κι αὐτὸς εἶδε φασαρία, γύρισε πίσω καὶ δὲν ἤξερε νὰ πει τί γινόταν. Ἦταν ἡ κατάληψη τῆς Σμύρνης ἀπὸ τὸν Πεχλιβάνη***.

Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, λοιπόν, ἤμαστε ἀπομονωμένοι

* Από το βιβλίο *Η Ἔξοδος - Μαρτυρίες ἀπὸ τις ἐπαρχίες των Δυτικῶν Παραλίων τῆς Μικρασίας*, Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, εἰσαγωγή, ἐπιλογή κειμένων, ἐπιμέλεια Φ. Δ. Αποστολοπούλου, Αθήνα 1980.

** Χ. Αγγελομάτη, *Χρονικὸ Μεγάλης Τραγωδίας*, σελ. 109: «Οἱ σύμμαχοι κατέβαλον κάθε προσπάθειαν ὅπως ὑποχρεώσουν τὴν Ἑλλάδα ν' ἀποχωρήσει ἀπὸ τὴν Μικρασίαν. Αἱ προτάσεις τοῦ Μαρτίου τοῦ 1921 ἦσαν ἡ εἰσαγωγή εἰς τὸ δράμα».

*** Ὁ.π. σελ. 209: «τὸ πρῶτο τοῦτο τμῆμα ἀπετέλουν οἱ Τσέται τοῦ κιὸρ (μονόφθαλμου) Μπεχλιβάν καὶ ἐλάχιστοι ἀξιωματικοὶ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ φέροντες τὴν στολὴν τους».

Το ελληνικό αντιτορπιλικό «Νίκη», που συμμετείχε ενεργά στη διάσωση των Ελλήνων των Καράμπουρων, τον Σεπτέμβριο του 1922.

στρατός και έτοιμάζαμε την προϋπάντηση. Από τὰ Κοσέντερε, τρία τούρκικα χωριά με τὸ ἴδιο ὄνομα, εἶπαν ὅτι θὰ μᾶς εἰδοποιήσουν τηλεφωνικῶς πότε θὰ φανεῖ ὁ τουρκικὸς στρατός. Χωρὶς νὰ ξέρουμε τίποτα περιμέναμε κι ἐτοιμαστῆκαν οἱ Τοῦρκοι νὰ ψήσουν πιλάφια στὴ Δημαρχία καὶ κρέατα γιὰ τὴν ὑποδοχή.

Ἦταν ἡ 3 Σεπτεμβρίου. Ὅποτε φτάνει τὸ ἀντιτορπιλικό «Νίκη» με κάμποσα ἰστιοφόρα μαζί γεμάτα πρόσφυγες ἀπὸ ἄλλες σκάλες, κι ἓνα πλοῖο τῆς Ἀμύνης, ὀλλανδικὸ φορτηγό, ποὺ εἶχε πάει στὴ Μυτιλήνη καὶ τὸ παραλάβαν κι αὐτὸ νὰ συνάξει ἀπὸ τὰ παράλια τοὺς πρόσφυγες. Ὁ κυβερνήτης τοῦ «Νίκη» ἦταν ὁ Χατζίσκος.

Κατὰ τὶς δύο ἢ ὡρα τ' ἀπόγευμα φτάνουν καὶ λένε: «Ἐντὸς δύο ὡρῶν νὰ ἐκκενωθοῦν τὰ μέρη αὐτά, γιατί καταφτάνει ὁ τουρκικὸς στρατός». Ἀπὸ τὴ Σκάλα μᾶς εἰδοποίησαν ἀμέσως. Ἀλλὰ σὲ δυὸ ὥρες μέσα, ποιὸς πρῶτος νὰ μπορέσει νὰ φύγει.

Κι ἔβλεπες μὴν ἔξοδο γενική· ἄλλος νὰ κρατᾶει ἓνα πάπλωμα καὶ νὰ τρέχει, ἄλλος μ' ὄ,τι μποροῦσε –γέροι, γυναῖκες, παιδιά, ἄντρες– γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ μποῦν στὰ πλοῖα – ὁ σῶζων ἑαυτὸν σωθῆτω. Γιατὶ ἦταν ἡ πρώτη στιγμή ποὺ συνειδητοποιούσαμε τὸν κίνδυνο ποὺ μᾶς ἀπειλοῦσε.

Οἱ δρόμοι γέμισαν κόσμος. Τρέχαν ὅλοι μ' ὄ,τι μποροῦσε νὰ πάρει ὁ καθένας καὶ μπαῖναν μέσα στὸ Ὀλλανδικὸ ποὺ εἶχε κι ἐκεῖνο κόσμος ἀπὸ ἄλλες σκάλες· προηγουμένως, λόγου χάριν, εἶχε φορτώσει ἀπὸ τὰ Μολδοβάνια χωρὶς νὰ πάρουμε εἴδηση. Καὶ τελευταῖοι ἤμασταν ἐμεῖς.

Ἔμπαινε ὁ κόσμος στὰ καράβια με παραζάλη καὶ με τσαλαπάτημα, γιατί εἶχαμε τὴν πληροφορία ὅτι θὰ ῥθει ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐκεῖνη τὴ μέρα. Ἀλλὰ δὲν ἦρθε στὶς 3 Σεπτεμβρίου, διότι ὅταν φύγαν ἀπ' τὴ Σμύρνη νὰ ῥθουν πρὸς τὰ μᾶς, ἐκεῖ ποὺ εἶναι τὰ ὄρια καὶ χωρίζει ἡ ὑποδιοίκηση Κρήνης ἀπὸ τὴν ὑποδιοίκηση Σμύρνης, οἱ Κιρκάσιοι εἶχαν

βάλει φωτιά σ' ἓνα τούρκικο χωριό, τὸ Σιράνταμι. Καὶ ρωτᾶει ὁ στρατὸς, ὅταν ἔφτασε ἐκεῖ στὰ ὄρια: «Τὶ γίνεται;» Τοὺς λένε: «Στὰ Καράμπουρνα εἶναι ἡσυχία, ἀλλὰ στὸν Τσεσμέ σᾶς καίνε τὰ χωριά». Κι ἔτσι λοξοδρόμησαν καὶ δὲν ἦρθαν σ' ἐμᾶς ἐκεῖνη τὴ μέρα· ἦρθαν τὴν ἐπόμενη. Τότε ἀκριβῶς ἦταν ποὺ μᾶς εἰδοποίησε τὸ ἀντιτορπιλικὸ γιὰ τὸν κίνδυνο ποὺ διατρέχομε: «Ἐντὸς δύο ὡρῶν νὰ φύγετε, διότι... διότι...» Ἀλλὰ ἦταν ἤδη ἀπόγευμα τῆς 3ης Σεπτεμβρίου κι ἔπρεπε νὰ εἰδοποιηθοῦν μέσα σ' αὐτὸ τὸ λίγο διάστημα καὶ χωριὰ μακρινά, μία ὥρα καὶ μιάμιση ὥρα ἀπόσταση, ὅπως τὸ Σαῖπι, τὸ Ἀμπάρ Σεκί, τὸ Μοναστήρι, ποὺ εἶχαν διέξοδο στὴ θάλασσα ἀπ' τὴ Σκάλα.

Καὶ ὁ κόσμος ἄρχισε νὰ τρέχει, ὅπως μποροῦσε ὁ καθένας γιὰ νὰ μπεῖ στὰ πλοῖα· στὴ «Νίκη», στὸ Ὀλλανδικὸ – τὰ καΐκια ἦταν ἤδη πλήρη ἀπὸ κόσμο ἀπὸ ἄλλα μέρη ποὺ εἶχαν πάρει τὸ πρωὶ τῆς ἴδιας μέρας, ἀπὸ τὴν περιφέρεια τῶν Μολδοβανίων καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Γενὶ Λιμανιοῦ. Ἐμεῖς ὅμως δὲν τὸ ἔχαμε πάρει χαμπάρι αὐτό.

Δὲν μπόρεσε ὡς τὸ βράδυ νὰ μπεῖ ὅλος ὁ κόσμος, κι ἔμειναν γιὰ τὴν ἄλλη μέρα. Τὴν ἄλλη μέρα ὅμως ἦρθε ἄλλος στρατὸς, ὁ ὁποῖος ἀκολουθοῦσε τὰ πρῶτα τμήματα ποὺ λοξοδρόμησαν γιὰ τὸν Τσεσμέ. Καὶ ἐν τῷ μεταξύ ὁ κόσμος, ἄλλοι ἦταν στὰ καράβια, ἄλλοι στὶς βάρκες τὶς μεταγωγικές, ἄλλοι στὴν παραλία, ἄλλοι νὰ προσπαθοῦν νὰ φύγουν – καὶ ὁ στρατὸς ἔφτασε στὸ χωριό.

Ὅλοι οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι ὀπλίζονται, κι ἀπ' ἄλλα χωριά, κι ἀπὸ τὸ δικὸ μας ὑποθέτω, ἄλλα ποιὸς μπορεῖ νὰ ξέρει ἀκριβῶς καὶ νὰ κάνει διάκριση.

Ὁ στρατὸς ἔρχεται καὶ καταλαμβάνει τὰ χαρακώματα στὸ Καράγερ, ποὺ εἶχαν μείνει ἐκεῖ ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκὸ πόλεμο. Ἡ τοποθεσία αὐτὴ δεσπόζει τῆς Σκάλας καὶ κάτω στὴ θάλασσα, εἶναι τὸ «Νίκη» καὶ τ' ἄλλα πλοῖα. Ἀρχινοῦν νὰ βάλουν

Η εγκατάσταση των Καραμπουρνιωτών μετά τον Β΄ Διωγμό

ΑΜΠΑΡΣΕΚΙ:	Κόρινθος
ΑΧΙΡΛΙ:	Θεσσαλονίκη, Χίος, Αθήνα, Κόρινθος
ΓΕΝΙΛΙΜΑΝΙ:	Κόρινθος, Περιγιάλι Κορινθίας, Βέλο Κορινθίας, Κρήτη
ΕΓΡΙΛΙΜΑΝΙ:	Αθήνα, Κρήτη, Πάτρα, Κόρινθος, Χίος
ΚΙΟΥΤΣΟΥΚΜΠΑΧΤΣΕ:	Χίος, Άνδρος
ΜΕΓΑΛΟ	
ΜΟΥΡΝΤΟΥΒΑΝΙ:	Κρήτη, Κόρινθος, Θεσσαλονίκη
ΜΕΛΙ:	Μελί Μεγάρων, Χαλάνδρι, Θήβα, Ν. Ερυθραία, Οινούσες, Χίος, Άγιος Κωνσταντίνος Φθιώτιδος, Νέο Ψυχικό
ΜΙΚΡΟ	
ΜΟΥΡΝΤΟΥΒΑΝΙ:	Βοχαϊκό (Χασάν Αγά), Νέα Κίος, Πλατανιά Ρεθύμνου, Άγιος Ιωάννης Ηρακλείου, Περαία Θεσσαλονίκης
ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ:	Χανιά, Κόρινθος, Χίος, Ηράκλειο
ΜΠΟΪΝΑΚΙ:	Χίος, Γαστούνη, Νέα Κίος, Κρήτη, Οινούσες
ΝΤΕΝΙΖΓΚΕΡΕΝ:	Χίος, Οινούσες, Κορυδαλλός, Ν. Ψυχικό, Κοκκινιά, Πειραιάς, Μυτιλήνη, Θεσσαλονίκη
ΣΑΖΑΚΙ:	Πάτρα, Κόρινθος, Βέλο Κορινθίας, Γαστούνη, Γλύφα Ηλείας, Χίος
ΣΑΪΠΙ:	Κρήτη, Κόρινθος, Μυτιλήνη, Θεσσαλονίκη
ΣΑΛΜΑΝΙ:	Οινούσες, Κρήτη, Κόρινθος, Μυτιλήνη, Θεσσαλονίκη, Νέα Κίος
ΣΑΡΠΙΝΤΖΙΚΙ:	Κόρινθος, Κρήτη, Γλύφα Ηλείας, Γαστούνη
ΣΕΚΙ:	Κόρινθος, Πάτρα, Γλύφα Ηλείας
ΤΕΚΕΣ:	Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Αθήνα
ΤΕΠΕΠΟΖΙ:	Χίος, Κρήτη, Κόρινθος (συνοικισμός Αγ. Σπυρίδωνος), Βέλο Κορινθίας, Ρεντζίκι Θεσσαλονίκης

Καραμπουρνιώτες εγκαταστάθηκαν και στη Νέα Ιωνία Μαγνησίας, στον Κοπανό Ημαθίας, στη Νέα Αλικαρνασσό, στη Ζίντα και στους Ασρακούς Ηρακλείου, στο Βοσκοχώρι Κοζάνης.

Πρόσωπα (Σαζάκι, Σαρπιντζίκι)*

Αντώνιος Δημητρίου

Ιωάννης και Χριστίνα Στρατή

Γεώργιος και Μακρίνα Δημητρίου

Τα αδέρφια Καρασταμάτη

Οικογένεια Νάνου

Οικογένεια Νικολάου Γιαλαμά

* Συλλογή Λαογραφικού Μουσείου Μικρασιατών Γλύφας «Δανιήλ Φλίγκος».

Βιβλιογραφία

- Ανδριώτης Νίκος, *Το Μικρό Ταξίδι*, Ναυτικό Μουσείο Οινουσών, Αθήνα 1998.
- Αντωνίου Δαβίδ, *Η εκπαίδευση στη Δυτική Μικρά Ασία*, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 2007.
- Βερέμης Θάνος – Κωστής Κώστας, *Η Εθνική Τράπεζα στη Μικρά Ασία (1919-1922)*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1984.
- Για το Μελί της Μικρασιατικής Ερυθραίας*, Προοδευτικός και Πολιτιστικός Σύλλογος «Άγιος Ιωάννης Θεολόγος», Νέο Μελί Μεγάρων 2008.
- Διαμαντίδης Ι. Δημήτρης, *Μικρασία πατρίδα μου*, Πειραιάς 1984.
- Ενεπεκίδης Πολυχρόνης, *Η Ελλάδα, τα νησιά και η Μικρά Ασία του Καρόλου Κρουμπάχερ*, Ωκεανίδα, Αθήνα 1994.
- Ιντζές Μιχάλης, *Ανατολικά της Χίου, δυτικά της Σμύρνης*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2006.
- Καλλιμάχου, Ύμνοι, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1996.
- Κλεάνθης Ν. Φάνης, *Το γλωσσικό ιδίωμα των Αλατσάτων*, ανάπτυξη από τον 19ο τόμο των «Μικρασιατικών Χρονικών», Αθήνα 1995.
- Κοντογιάννης Μ. Παντελής, *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας*, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα 1921, ανατ. 2000.
- Μαριάνα Κορομπλά – Θεωρής Κοντάρης, *Ερυθραία – Ένας ευλογημένος μικρόκοσμος στην καρδιά της Ιωνίας*, Πολιτιστική Εταιρεία «Πανόραμα», Αθήνα 1997
- Λαγουδάκη Ευγενία, *Πρόσφυγες – Στο Ηράκλειο του Μεσοπολέμου*, Δοκιμάκης, Ηράκλειο 2009.
- Μαραβελάκης Μ. – Βακαλόπουλος Α., *Αι προσφυγικά εγκαταστάσεις εν τη περιοχή Θεσσαλονίκης*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών – Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Θεσσαλονίκη 1955.
- Μαύρη Βίβλος*, Οικουμενικό Πατριαρχείο, 1919.
- Νοταράς Μιχάλης, *Εισ την Ιωνίαν, Αιολίαν και Λυδίαν πριν 50 χρόνια*, Αθήνα 1972.
- Ο Λόγος της Γλύφας*, Μορφωτικός και Εξωραϊστικός Σύλλογος Γλύφας Ηλείας «Η Αγία Μαρίνα», Αθήνα 2006.
- Στεφανίδης Στέφανος – Πλουμίδης Δημήτρης, *Αιολία, Λέσβος, Αϊβαλί, Πέργαμος*, Infoγνώμων, Αθήνα 2007.
- Στεφανίδης Στέφανος – Πλουμίδης Δημήτρης, *Χίος, Οινούσες-Ψαρά, Σμύρνη, Τσεσμέ-Ερυθραία*, Infoγνώμων, Αθήνα 2004.
- Τα 80χρονα της Γλύφας*, Μορφωτικός και Εξωραϊστικός Σύλλογος Γλύφας Ηλείας «Η Αγία Μαρίνα», Αθήνα 2004.
- Τζίκας Γιάννης, *Αρχαία Ερυθραία – Το Μελί και η περιοχή*, Κ. Χαλάνδρι Αττικής 1979.
- Χικμέτ Ναζίμ, *Τα έργα του*, Βιβλίο Πρώτο, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1997.
- Üstündağ Kenan, *Geçmişten Günümüze*, Mordoğan Izmir 2007.
- Deschamps G., *Στους δρόμους της Μικρασίας*, Τροχαλία, Αθήνα 1990.

Πηγές

1. Αρχείο Προφορικών Μαρτυριών Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*

Αμπάρσεκί	187	Μποϊνάκι	198-99
Αχιρλί	188	Ντενίζγκερένι	I100
Γενίλιμάνι	189	Σαζάκι	I101
Εγρίλιμάνι	190	Σαΐπι	I102
Τζαμπουνάρι	191	Σαλμάνι	I103
Κιουτσούκπαχτσές	192	Σαρπιντζίκι	I104
Μελί	193-95	Χάσεκι	I105
Μικρό Μουρντουβάνι	196	Τεκές	I106-107
Μοναστήρι	197	Τεπεπόζι	I108

2. Εικονογραφικό υλικό

Φωτογραφικό αρχείο Αϊντίν Τσετίνμποστάνογλου (Aydin Çetinbostanoğlu)
 Αρχείο Λαογραφικού Μουσείου Μικρασιατών Γλύφας Ηλείας «Δανιήλ Φλίγκος»
 Αρχείο Προοδευτικού και Πολιτιστικού Συλλόγου «Άγιος Ιωάννης Θεολόγος»
 Αρχείο Μουσείου Μπενάκη
 Αρχείο Θεωρή Κοντάρια
 Φωτογραφικό αρχείο Φατμά Ζεχρά Ομερλέρ (Fatma Zehra Ömerler)
 Φωτογραφικό αρχείο Μετέ και Σόνια Ερέμ (Metem και Sonia Erem)
 Φωτογραφικό αρχείο Αϊχάν Ακτζουρά (Ayhan Akçura)
 Φωτογραφικό αρχείο Νικολάου Λάμψα
 Φωτογραφικό αρχείο Δήμου Κουτσοδήμου
 Αρχείο Χρήστου Κουτσοδήμου

* Τα γράμματα και οι αριθμοί αναφέρονται στα σχετικά μικροφίλμ.